...БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 166 (12556) | 1984 чылдың июль 18, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Мал чемнери белеткээриниң шалыпчы айынга идепкейлиг киржиилиңер!

ДАЙЫНЧЫ АРГА-ШИНЭЭЗИН БЕДИДЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң ооң соонда болган Пленумнарының шиитпирлеринде база сөөлгү чылдарда чамдык партия организацияларының ажылының талазы-биле СЭКП ТК-ның хүлээп алган доктаалдарында коммунистиг тургузуушкуннуң улуг болгаш хөй хевирлиг нарын сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри партия эге организацияларынга онаажып турарын айыткан.

СЭКП ТК-ның февраль (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненко совет ниитилелдиң амыдыралынга Коммунистиг партияның удуртукчу ролюнуң дугайында чугаалап тура, партия бодунуң удуртукчу байдалын, бодунуң хүндүлүг авангардчы ролюн чонга шудургу бараан болуп турары, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын ылап шын тодарадып билири, оларны ажыл-херектиң шынчы программазы-биле чепсеглеп турары-биле чедип алган болгаш быжыглап турар деп демдеглээн.

Бо чугула партийжи документилерде айтыышкыннарга дүүштүр СЭКП Кызыл хооркому, район комитеттери, парткомнар партия эге организацияларының, цех парторганизацияларының, партия бөлүктериниң дайынчы арга-шинээзин, идепкейин улам бедидер, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралынга партияның политиказын боттандырарынга оларның ролюн күштелдирер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ап турар. СЭКП хоорковунуң, райкомнарының секретарьлары, килдис эргелекчилери партия эге организацияларынга баргаш, ажыл-биле таныжып, коммунистер-биле чугаалажып, оларның ажыл-херээнге практиктиг дузаны чедирип, кол кичээнгейни ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринче угландырып турар. Шак мындыг ажылдарны СЭКП Кызыл хооркому, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Таңды, Кызыл болгаш өске-даа райкомнар чорудуп келген. Ол ышкаш партия хоорковунуң, райкомнарының бюроларынга, парткомнар хуралдарынга партия эге организацияларының ажылының дугайында айтырыгларны чугаалажырын практикалап турар.

Ооң түңнелинде партия эге организацияларының удуртулгазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң мурнунда салган он бирги беш чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планныг онаалдалары чедиишкинниг боттанып, партияның идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылы чон ортузунда экижип турар. Бистиң республикада партия эге организацияларының хөй нуруузу күш-ажылчы коллективтиң политиктиг өзээ болбушаан, батай эвес ажылдап турар. Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында партия бөлүүнүң ажылын ап көрээли. Мында коммунистерни бүдүрүлгениң, хөй-ниити ажылының чугула участоктарында быжыглаан. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бедидеринче, продукция бүдүрерин көвүдедиринче, продукцияның бот-үнезин немей чиигедиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, камналга-хумагалалды экижидеринче кичээнгейни салган. Ынчангаш коллектив күрүнеге сүт садар чыл планын Совет Тываның 40 чылында, октябрь 11-де күүседир дээн хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар. Бирги чартык чылда пландан ажыр 89 тонна сүттү күрүнеге саткан. Ферманың коммунистериниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң аразында планныг онаалдаларын күүсетпээн, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээн кижи сөөлгү үеде чок. Кызылдың сүт комбинадында, даараныгла фабриказында, «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезинде, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында, «Тиилелге», «Көк-Тей», «Тес-Хем», «Алдан-Маадыр», «Барлык» совхозтарның сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларда партия эге организациялары ажыл-херекти эки удуртуп, кижилер-биле ажылды экижиткенинден бо чылдың бирги чартыында эки көргүзүглерни чедип алган.

Чедиишкиннер-биле чергелештир чамдык партия эге организацияларының, партия бөлүктериниң ажыл-чорудулгазында четпестер ам-даа бар. Бүдүрүлгениң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедиринче, күш-ажылды организастаарының дешпилгелиг аргазы — бригада керээзин бот-орулга-чарылганы шиңгээдип алырынче, күш-ажылдың, күрүнениң, партийжи сагылга-чурумну быжыглаарынче, удуртукчу кадрларның, специалистерниң даандырган кол херээнге харысалгазын бедидеринче, партия ажылының стиль-методтарын сайзыраңгайжыдарынче, кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче олар кошкак сагыш салып келген. Ындыг чоруктарның уржуундан планныг онаалдалар күүсеттинмес, кижизидилге ажылы четпес болуп турар. «Шагонартяжстрой» тресте, «Кызыл үлетпүр тудуг», чер ажылдары кылыр тудуг эргелелдеринде, Кызылдың алгы заводунда, «Тудуг кезектери» комбинатта, «Тээли», «Сүт-Хөл», «Кызыл тараачын» совхозтарның сүт-бараан фермаларында партия эге организациялары партийжи-организастыг, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарны кошкатканындан сөөлгү үеде олар бүдүрүлге планын күүсетпейн турар, ажылчыларның аразында күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, даандырган херээнге харысалга чок кижилер бар. Байдал ындыг турда СЭКП Кызыл хоорковунуң Улуг-Хем, Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Бии-Хем райкомнары, «Тыва тудуг» трестиң, үстүнде адаан совхозтарның парткомнары оларның ажылын экижидер, практиктиг дуза чедирер дээш хемчеглерни албайн турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин, идепкейин бедидеринден улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш партия комитеттери бо чугула айтырыгже хүн бүрү кичээнгей салыр хүлээлгелиг. Партия эге организацияларының ажылының дайынчы арга-шинээзин, үре-түңнелдиин бедидериниң аргалары хөй. Партия хуралдарын эрттирериниң шынарын экижидери, СЭКП Уставының негелделерин, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин чедип алыры, коммунистерниң авангардчы ролюн болгаш харысалгазын бедидери соңгуулдалыг активтиң, удуртукчуларның, специалистерниң, хөй-ниити организацияларының ажылын экижидери болгаш өске-даа хемчеглер бар. Оларны боттандырар дээш тодаргай ажылдарны чорудар ужурлуг.

Партия эге организациязының дайынчы арга-шинээн бедидери ооң секретарындан дыка хөй чергелиг хамааржыр, ынчангаш орта билиглиг шыырак, дуржулгалыг, чон-биле ажылдап билир кижилерни соңгуп турар. Оларның ажылын экижидери-биле партия комитеттери семинарларны эрттирер, арга-дуржулга солчулгазын организастаар, практиктиг дузаны чедирер апаар.

Партия эге организацияларының ажылының стиль-методун сайзыраңгайжыдарынга, дайынчы арга-шинээзин, идепкейин бедидеринге үстүнде айыткан болгаш өске-даа хемчеглер дузалаар, ынчангаш оларны боттандырар хемчеглерни алыры чугула.

СЭКП обкомунуң бюрозунда

СЭКП область комитединиң бюрозунуң ээлчеглиг хуралы болган. Аңаа республиканың кодээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненконуң, Сельхозтехниканың куркомунуң даргазы С. М. Мешкорудниковтуң, Хлеб-продуктулар эргелелиниң начальниги эш С. М. Неделинниң совхозтарның, сельхозтехниканың куркомунуң болгаш Хлеб-продуктулар эргелелиниң бүдүрүлгелериниң 1984 чылдың дүжүдүн ажаар болгаш хүлээп алырынга белеткелиниң чорул турарының дугайында информацияларын дыңнаан.

Кодээ ажыл-агый министерствозу, Сельхозтехниканың куркому, Хлеб-продуктулар эргелели тараа ажаап алыр техниканы, тараа арыглап, кургадыр болгаш деңзи ажыл-агыйының дерилгелерин, склад тудугларын белеткээр талазы-биле шушпең ажылдап турарын хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Ам-даа 156 тараа, 92 силос болгаш 30 картофель ажаап алыр комбайннар, 120 ажыг чыттыр кестирер жаткалар совхозтарда ажаап алыышкынга белеткеттинмээн боор турар. 54 тараа пунктуларының 34-ү белен эвес, урелик-бузук, совхозтарның болгаш тараа хүлээп алыр пунктуларның деңзи херекселдериниң 50 ажыг хуузун септээш, тургузары негеттинип турар. Тараа болгаш ногаалар шыгжамырларын, оларга ажылдарны механизастаар дерилгелерни белеткээринде улуг четпестер бар боор турар.

Ажаап алыышкын ажылдарының бүгү комплекизин боттандырыы чорударынга эргежок чугула бүгү техниканы болгаш материал-техниктиг базаны белеткээрин августуң 1-ден орай эвес доозарының сонгаарладып болбас хемчеглерин алырын эштер И. Г. Лавриненко, С. М. Мешкорудников, С. М. Неделин оларда СЭКП обкомунуң бюрозу негээн.

СЭКП райкомнары болгаш райкүүскомнар, РАҮК-терниң чөвүлелдери, совхозтарның партия организациялары дүжүт ажаап алыышкынынга болгаш ону эрттиреринге база кодээ ажыл-агый продуктуларын белеткээринге организастыг белеткенириинче партия, совет болгаш ажыл-агый активиниң, удуртукчуларының болгаш специалистерниң, механизаторларның, ажылчыларның куженнишкинин мөөңнээр ужурлуг. Техниканы ажыглаарының мурнакчы аргаларын калбаа-биле нептередирин, ажаап алыышкынның транспорт отрядтарын организастаарын хандырар. Ажаап алыышкын ажылдарын бедик шынарлыг чорутпушаан, күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры дээш механизаторларның социалистиг чарыжын чер-ле болганынга калбартыр.

СЭКП обкомунуң бюрозу бо чылдың июль 20-ден августуң 20-ге чедир мал чемнери белеткээриниң талазы-биле шалыпчы айны эрттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган болгаш СЭКП-ниң Кызыл хоорковунга болгаш райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, профоблчөвүлелге, ВЛКСМ обкомунга, Кодээ ажыл-агый министерствозунга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга, Сельхозтехкүркомга, РАҮК-терниң чөвүлелдеринге, совхозтарның директорларынга болгаш специалистеринге, партия, профэвилелдер болгаш комсомол организацияларынга, улус депутаттарының кодээ Советтеринге мал чемнерин белеткээринге күш-ажылчы, материал-техниктиг бүгү курлавырларны мобилизастаарын даалкан. Шалыпчы айның үезинде совхозтарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның, албан черлериниң коллективтеринге, ажылчы чоннарның, аныяктарның болгаш школачыларның аразынга мал чемнерин белеткээрин эң-не көвүдедирин, оларның-биле мал ажылын улам долдур хандырары дээш организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны калбартып чорудары чугула. Чер-ле болганынга бригадаларны болгаш звеноларны организастаар, оларга техниканы болгаш транспорт херекселдерин бижыглаар, оларга тодаргай даалгаларны бээр, оларның күүселдезинге шыңгыы контрольду тургузар. Мал чемнериниң белеткелчилериниң ортузунга дээштиг социалистиг чарышты калбартыр.

Районнарның болгаш совхозтарның мал ажылының продукциязын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири, малдың баш санын өстүрери болгаш камналгазы дээш 1984 чылдың бирги чартыында социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында база үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның, республиканың чонунуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтеринге 1984 чылдың II кварталында планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттингениниң түңнелдериниң дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалдарының төлевилелдерин СЭКП обкомунуң бюрозу бадылаан.

СЭКП обкомунуң бюрозунга өске-даа чамдык айтырыгларны көрген болгаш оларның талазы-биле чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Эрзинде «Нарын» совхозтуң механизаторлары Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур районда ажыл-агыйлар аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, бо хүннерде мал чеминиң белеткелин кызымак чорудуп турар.

Аныяк механизатор Алексей Маалай совхозта мурнакчыларның бирээзи.

Алексейниң башкарган техниказы кезээде арыг-силиг, ажылдаарынга белен. А Маалай чоокта чаа «МТЗ-52» маркалыг бедик бүдүрүкчүлүг тракторну хүлээп алгаш, аңаа сорук кирип улам кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор А. Маалай.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

СЭКП обкомунуң бюрозунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде, ВЛКСМ обкомунда

1984 чылдың II кварталының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының коллективтеринге күүсеткен түңнелдериниң дугайында.

Планнарны болгаш Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш хүлээлгелерин күүседир талазы-биле боттуг ажыл үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтеринде чорып турарын СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле ийиги кварталдың планы 104,6 хуу, ону сайгарарының — 102,5 хуу күүсеттинген. Харылзаа продукциязының хемчээлиниң болгаш коммунал-амыдырал ачы-дуза чедирер талазы-биле планнар күүсеттинген. Чоннуң хереглел бараанын бүдүрер план 105,7 хуу күүсеттинген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу өстүрер талазы-биле хүлээлгелерин үлетпүрнүң, күрүне садыгның болгаш хереглел кооперациязының ажылдакчылары күүсеткен. Бо чылдың январь-майда үлетпүр продукциязының бот-үнези планда көрдүнгенинден ажыр 2,9 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының —1,4 хуу, харылзаа продукциязының —1,6 хуу чиигээн.

Уткуштур планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин Тываның электри четкилериниң, «Тыва суг тудуг» трезиниң, Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезиниң, Каа-Хем райпозунуң, Тыва коммунэнергонуң болгаш өске-даа черлериниң коллективтери чедиишкинниг күүсеткен.

Ооң-биле чергелештир, бо чылдың баштайгы чартыында продукцияны бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле даалгаларны үлетпүрнүң 10 бүдүрүлгелери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер планны — 18 бүдүрүлгелер күүсетпээн. Үлетпүрнүң 11 бүдүрүлгелери азы 26,8 хуузу алды айларда продукция чорудуп бээриниң планын күүсетпээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр 1 хуу бедидерин бүдүрүлгелерниң 44 хуузу, продукцияның бот-үнезин планда көрдүнгенинге 0,5 хуу немей чиигедирин — 26,1 хуузу хандырбаан. Бо сорулганы күүседир талазы-биле боттарының ажылын «Тудуг кезектери» комбинаттың, Бай-Хаактың хлеб заводунуң, Таңдының ыяш ажыл-агыйының, «Тыва тудуг» трестиниң коллективтери эде тургузуп шыдаваан.

Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, «Шагонартяжстрой» трестиң дузалал бүдүрүлгелер комбинады, ССРЭ-ниң Минэнергозунуң №3 кожуун чоруур механизастаттынган колониязы, № 833 тудуг эргелели, Хову-Аксының автобүдүрүлгези болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының комбинады, Бии-Хем болгаш Улуг-Хем райполар бо чылдың ийиги кварталында четпес ажылдааннар.

СЭКП Кызыл хоорковму, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, хоорайкүүскомнар, министерстволар болгаш ведомстволар, профэвилел организациялары планнар болгаш хүлээлгелер күүселдезинче күш-ажылчы коллективтерни ам-даа кошкак эвилелдеп, бо херекке бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларының ролюн база харысалгазын четпес бедидип турар.

1984 чылдың ийиги кварталында социалистиг чарыштың тиилекчилери кылдыр дараазында черлерни санаан болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын тыпсырын шиитпирлээн:

ХООРАЙЛАРДАН БОЛГАШ РАЙОННАРДАН үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 116,4 хуу, ону сайгарарын — 115,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин — 121,5 хуу, үүрмектеп садар бараан саарылгазын — 100,9 хуу, ачы-дуза чедирилгезин сайгарарын —101,1 хуу күүсеткен **Кызыл районга;**

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРДЕН — үлетпүр продукциязын бүдүрер, ону сайгарар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 102,6 хуу күүсеткен **Тываның электри четкилериниң коллективинге;**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН — тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 106,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 114,4 хуу күүсеткен **«Тыва суг тудуг» трестиң коллективинге;**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН — чүък сөөртүлгезиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 100,6 хуу, пассажирлер артыштырарын — 102,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 105,2 хуу күүсеткен **Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезиниң коллективинге;**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН — үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 101,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 100 хуу күүсеткен **Каа-Хем райпозунуң коллективинге;**

КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН — ачы-дуза чедирилгезин боттандырар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 111 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле — 120,5 хуу күүсеткен **Тыва коммунэнергонуң коллективинге.**

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың № 741 кожуун чоруур механизастаттынга колониязының, Кызыл райпозунуң, Садыг министерствозунуң садыг баазазының, Каа-Хем болгаш Өвүр районнарының бүдүрүлге эргелелдериниң ажылын эки деп демдеглээн.

Ийиги кварталдың планнарының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң түңнелдериш хандызы-биле бүгү талалыг анализтеп көөрүн СЭКП Кызыл хоорковунга, райкомнарынга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хоорайкүүскомнарга, партия эге организацияларынга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга даасакан. Бүдүрүлгеге организастыг чорукту болгаш корум-чурумну хандырар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир, шынарын экижидер, чоннуң хереглел бараанның бүдүрерин көвүдедир талазы-биле немелде хемчеглерни ажылдап кылырын база боттандырарын, Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырын доктаалда айыткан.

КАПИТАЛ ТУДУГ: темп болгаш шынар

Тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының республика хуралы болуп эрткенин дыңнаткан бис. Орта «Кол фондуларның ажыглалының, капитал салыышкынын шиңгээдип алырының, бараанныг продукцияны бүдүрериниң талазы-биле тудуг организацияларының болгаш тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң чартык чылда ажылының түңнелдери болгаш ийиги чартык чылда сорулгалар дугайында» илеткелди СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа кылган. Тудугнуң хөгжүлдезинден улус ажыл-агыйының өске адырларының сайзыралы, социал болгаш экономиктиг хөгжүлде планнарының күүселдези дорт хамаарылгалыг дээрзин ол айыткан.

Ажылдың стилин экижиткениниң болгаш хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин контрольдаарын күштелдиргениниң түңнелинде, республиканың тудугжулары бирги чартык чылда чамдык эки көргүзүглерни чедип алган. Эрткен чылдың деңнелинге бодаарга, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 100,5 хуу күүсеттинген. Акшаландырыышкынның бүгү хевирлери-биле 35,6 муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттталга бажыңнары ажыглалга кирген.

Ак-Довурактың чылыг электростанциязының № 7 котёлу, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта 3 миллион түүйбу бүдүрер күчүлүг түүйбу цеги, 42 муң күш кирер кажаа болгаш өске-даа объектилер дужааттынган, 108 километр электри дамчыдар шугумнар, 15 километр автоорукатр туттунган. Совхозтарда 14 муң шээр мал болгаш бода мал кирер кажааны туткан. Чартык чылдың планныг онаалдаларын «Тыва кодээ тудуг», «Тыва суг тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестер, Тыва автоорук эргелелиниң коллективтери, «Сельэлектростройнуң» тудуг-монтаж участогу, «Сибтехмонтаж» трестиң КМК-зы болгаш оон-даа өске тудуг организациялары чедиишкинниг боттандырган.

Ниитизи-биле тудугда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы күүсеттинген, кезээлиг организациялар ону 0,5 хуу чедир өстүрген. Эрткен чылга бодаарга, бир кижиге хамааржыштыр ажылдап кылдыышкын 3,1 хуу өскен. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинден чедип алдынган.

Тудуг индустриязының чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң хемчээлин көвүдеткен. Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводтары чартык чылда түүйбу, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводу чазаныр кылыглар бүдүрер планын күүседипкен. Дилиг материалдары бүдүрер план база күүсеттинген.

Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир тудуг ажылында четпестер эвээш эвес. Чамдык тудуг коллективтери күрүне планын доктаамал күүсетпейн, чылдан чылче тудугларны ажыглалга киирбейн турар. Тудуг индустриязының ажылдакчылары продукция бүдүреринң эрткен чылдыындан кудулаткан. Ниитизи-биле республикада 13,5 миллион рубльдиң капитал салыышкыныны шиңгээттинмээн, 9,7 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары күүсеттинмээн. Бо көргүзүглер Өвүр, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин, Каа-Хем, Кызыл районнарда болгаш Кызыл хоорайда республика деңнелинден куду болуп артпышаан.

Бараанныг тудуг продукциязының талазы-биле планны кезээлиг тудуг организациялары 67 хуу күүсеткен. 51 тудуг организациялары кезээлиг ажылдар программазын күүсетпээн, олар 7,8 миллион рубльдиң шиңгээдип албаан. Бо талазы-биле хожудаашкынны «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, республиканың хереглекчилер ниитилелиниң тудуг-монтаж участогу, «Красноярскгэсстрой» трестиң № 3 КМК-зы болдурган. 21 тудуг организациялары тудуг темпизин кудулатканының түңнелинде, 2,3 миллион рубль чидириглиг болган. «Тыва даг-дүгү», чер иштиниң ажылдарын кылыр, 48, 81, 833 болгаш Кызылдың төп электри станциязының тудуг эргелелдери, «Востоксантехмонтажтың» болгаш «Шагонартяжстройнуң» № 957 КМК-лары, «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг-монтаж эргелели кошкак ажылдаан.

Республиканың 109 кол-кол тудуг объектилериниң 19-у чартык чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсеткен дээрзин илеткелчи айыткан. Ажылчын күш болгаш материал-техниктиг курлавырлар четчир турда-ла, «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, «Тыва кодээ тудуг» каттыжыышкын бүдүрүлге болгаш план дүрүмүн хажыдып турар. Тудуг организацияларында партия организациялары ажыглалга кирер тудугларже кичээнгейни күштелдирер болза эки. Чамдык тудуг организацияларының удуртукчулары-биле чугааны кылып турган даа болза, олар ооң түңнелдин үндүрбейн, тудугнуң өртээн аартадырын болдуруп турар.

Чурттталга болгаш культура амыдыралдың тудугларының планы 81,1 хуу болган. Алды айларда чурттталга тудуунуң планы 65,7 хуу күүсеттинген, 16,7 муң, ооң иштинде Кызыл хоорайда 6 муң дөрбелчин метр чурттталга шөлү дужааттынмаан. Кодээ суурларга бажың тудуун ажыл-агый аргазы-биле тударын калбартпайн турар. Школа тудуунуң, бичии уруглар албан черлериниң, кадык камгалалының, коммунал албан черлериниң, культураның тудугларының планнары бежен хуу безин чедир күүсеттинмээн. Үстүнде тудугларны шынар чок кылганындан эде кылыышкыннары хөй болуп турар.

Сөөлгү үеде объектилерде брак көвүдээн.

Хөлезилеп алган бригадаларның төлевирин контрольга албайн турары четпес. Ылаңгыя кодээ ажыл-агый министерствозунуң объектилеринде байдал дүвүреңчиг. Чагыкчының, төлевилел организацияларының автор хайгааралының, Күртудуг, Тудуг болгаш Күрүне банкыларының ажылдакчыларының ролюн улгаттырары чугула. Олар чүгле хүлээп алыр үеде хөлзеп эгелээр. Министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчулары дузалал организацияларын лимит-биле хандырарынче, цементини болгаш арматураны тудуг индустриязының бүдүрүлгелеринге дамчыдарынче кичээнгей салбайн турар. Акшаландырыышкынны үезинде ажытпас, экспертиза эртпээн төлевилел-смета документациязын хүлээп ап турар, тудугну дериг-херексел-биле үезинде чедир хандырбас, кадрлар четчелелинче сагыш салбас чагыкчылар бар. Кызылдың суг сордурар черинге трансформатор станциязының тудуунга херек электри дериг-херекселдериниң болгаш тускай материалдарының чедирилгезин капитал тудуг эргелели-даа, Чурттталга-коммунал ажыл-агый министерствозу-даа херекке албаан. Шак мындыг байдал чаа хлеб заводунда, Чаа Шагаан-Арыгның арыглал дерилгезинде болгаш суг сордурар черинде тургустунган. Кодээ ажыл-агый министерствозунда Сельхозтехкүркомда бо ажылды экижидеринче даланпайн турар.

Республиканың тудуг индустриязының күчүзү хереглелдерни долузу-биле хандырып шыдаар. Ынчалза-даа «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкын чартык чылда 1,2 миллион түүйбуну чедир бербээн. Чадаанада, Мугур-Аксыңда мурнуку чылдарда түүйбу берип турган цехтерниң ажылын экижидери чугула.

(Уланчызы 2-ги арында).

КАПИТАЛ ТУДУГ: ТЕМП БОЛГАШ ШЫНАР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Тудуг материалдары-биле хандырылганы чугаалап тура, Абакан, Минусинск, Черногорск хоорайлардан чүък сөөртүлгезиниң айтырыын оюп эртер арга чок. Чартык чылдың чүък сөөртүлгезиниң планы күүсеттинмээн. Үстүнде станцияларда 20 муң тонна тудуг материалдары чыглы берген чыдып турар. Цемент, металл прокады, керамзит чок болганындан «Тудуг кезектери» комбинат туруушкунга таваржып турар. Демир-бетон заводтарынче сай сөөртүлгезин төпчүдерин өөренип көөрү чугула. Амгы үеде Кызылдың төп электри станциязының № 13 котёлунуң, калбак панельдиг бажың тудуунуң перинин, Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээниң зоназының тудуунда саадалгалар болуп турар. «Тыва автотранс» каттыжыышкынының өртээл баазаларындан чүък сөөртүрүнүң херээлиг хүлээлгелериниң күүселдезин чедип алыры чугула.

Планның күүсеттинмейн турары күш-ажылды багай организастаанындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларның харысалгазының кошкаанындан болуп турар. Дыка хөй объектилерде тудуг технологиязының дүрүмнерин хажыдып турар. Прорабтар, мастерлер, бригадирлер, трест удуртукчулары төлевилел-смета документациязын четче өөренип көрбейн турар. Ооң түңнелинде тудугну эгелей бергеш, катап эде кылыр, ону өскертир ужурга таваржып турар. Төлевилелде көрдүнген хемчээлинден, хевиринден өске материалдар-биле тудуп турар чоруктар бар. Ажылды организастаанында четпестер туруушкуннарга чедирип турар. Шеверлел болгаш чазалыга ажылдарын механизастаанындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өспейн турар. Чайгы үеде тудуг механизмнериниң ийи ээлчеглиг болуруң чедип алыр хамаан чок, чаңгыс ээлчег-биле безин долдур ажылдавайн турары чажыт эвес. Ылаңгыя № 14 механизация эргелелинде сагылга-чурум аскап турар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн мурнуку чылга деңнээрге 17 организация кудулаткан. Бо талазы-биле план күүселдези чүгле 41,9 хуу болуп турар. 16 организация тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин аартаткан. Продукцияның бот-үнезин 0,5 хуу чиигедир планын 25 тудуг организациялары күүсетпээн.

Бригада керээзи-биле 90 бригада ажылдап, тудуг-монтаж ажылдарының 30 хуузун кылып турар. Бо аргаже «Красноярскгэсстройнуң», «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының тудуг организациялары оожум кирип турар.

«Тыва суг тудуг» трестиң № 4, «Шагонартяжстройнуң» № 20, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 4 КМК-лары, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели хөй түңнүг меге бижилгелерни кылган. Бо чорук баштайгы учёттуң будулганындан болуп турар.

Кадрларны ажылга быжыглаар ажыл онза кичээнгейни негеп турар. Амгы үеде республикада 2 муң тудугжу чедишпес. Профтехучилищелерниң доозукчуларын ажылга быжыглаар ажылды экижидери чугула болуп турар. Студентилерниң тудугжу отрядтарының кылыр ажылын баш бурунгаар белеткеп, оларны тудуг материалдары-биле хандырарын экижидери чугула.

Хуралга СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан. Республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге капитал тудугнуң ролюн ол онзалап демдеглээн. Бо адырны сайзырадырынче угланган хемчеглерни ап чорудары чугула дээрзин айытпышаан, салдынган сорулгалар күүсеттинмес болза, чуртталга фондузун, социал-культура объектилериң тудар талазы-биле Сибирьниң чамдык районнарындан хожудап турарывыс улам улгадыр апаар дээрзин ол чугаалаан.

Ындыг турбуже, сөөлгү үш чылдарның дургузунда, онгу беш чылдың деңнелинге бодаарга, капитал тудуг хөгжүлде албаан. Ооң кол чылдагааннарының бирээзи болза, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге күчүлерин долу ажыглавайн турарында. Сезен чылга бодаарга, оларның төлевилээн күчүзү 24 хуу өскен-даа болза, тудуг ажылын механизастааны-биле чергелештир күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзер хамаан чок улам кудулаан.

Тудугнуң кол фондуларының бир рублиңге эрткен чылын 1 рубль 26 көпеектиң тудуг-монтаж ажылдары онаажып турган, азы 1980 чылдың деңнелинден 73 көпеек куду болган. Бо бүгү эптээр демир-бетон болгаш столяр кылыгларын, бараанныг бетонну, ээлдиригин, тууйбуну болгаш гипсолит ханаларны бүдүрерин эвээжедиринге чедирген.

Ийиги кол чылдагаан — капитал тудугда кадрларның чедишпези. Ниитизи-биле мергежилдиг тудугжуларның чедишпези 16 хуу болуп турар. Ындыг-даа болза профтехучилище доосканнарының чүгле үштүң бир кезии тудугларга ажылдап артып турар. Ажылчыннар чедишпес турда-ла, тудуг ажылын эки организастаар, прогулдарны эвээжедир, сагылга-чурумну быжыглаар айтырыгже тудугда партия, профэвилел организацияларының кошкак кичээнгей салып турар. Ылаңгыя тудуг специалистериниң сонуургалын бедидеринче угланган хемчеглерни ап чорудары чугула.

Тудугнуң шынарын экижидери чугула сорулга болуп турар. Брактан болгаш эде кылыышкыннардан тудуг-монтаж ажылдарының өртээ аартап, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыр чарыгдап, күрүне планнарын күүсетпейн, тудугну ажыглалга үезинде киирип шыдавайн турар бис. Меге бижидилгелер кылыр чоруктар таваржып турар. Чамдык тудугларның төлевилел-смета документациязы чиг болуп турар.

Тудуг организацияларының кол удуртукчулары үргүлчү объектилерге барып, ажылчыннар-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле харылзааны быжыглаар ужурлуг. Тудуг ажылын организастаар, тудугжуларның амыдырал-байдалын экижидер айтырыгларже кичээнгейни күштелдирер херек.

Чартык чыл эрткен. План күүселдезинде хожудаашкыннардан ийиги чартык чылда уштунуп болурунуң аргалары бар.

А. ХОВАЛЫГ.

Интернационалчы кижизидилге

НОМЧУП КӨРҮҢЕР

Ийи чыл бурунгаар Моол Арат Республикаже бөлүк өөрүм-биле аян чорук кылыр аас-кежиктиг болган мен. Бодум Тывага төрүттүнген, «Россия» совхозка механизатор, тыва оолдар, уруглар-биле кады ойнап өскен болгаш тыва дылды эки билир кижи мен. Ынчангаш өөрүм тывалар боорга ийи дылдың кайызынга-даа хостуг чугаалажып чордувус. Чүгле бистиң аравыска Кызылдың педагогика институдунуң 4-кү курузунуң студентизи Лидия Тайбыл үргүлчү орустап чугаалап чоруур болган. Бис ону херекке-даа албаан бис.

Улан-Батор хоорайга кээп доктаадывыс. Кончуг солун, чараш, дыка өзүп сайзыраан хоорай болду. Кежээ аалчылар бажыңынга келгенивисте, моол уруглар, оолдар бисти үглеп келдилер. Оларның дыка хөйү бистиң Лидиявысты долганы бердилер. Моол өңнүктеривис бистен Тыва дугайын, бистиң ажыл-агыйывыс, амыдырал-чуртталгавыс дугайын айтырып-ла турлар. Оюн-баштак, каткы, хөг, хөгжүм үнү база чаңгыланып турган. Бис моол эштеривиске төрээн Тывавыс дугайын күзелдиивис-биле чугаалап берип турдувус.

Биске ынчан Лидиявыстың бодунуң тыва дылын билбес болганы эң-чок чүвеге таварыштырганын «Шынның» номчукчуларынга бижиир бодаан кижи мен. Лидиядан моол уруглар: «Четтирдим», «Байырлыг», «Чалап тур бис», «Буруудатпайн көрүңер», «Ынак-тыр мен» — деп тывалап чүү деп чугаалаарыл — деп айтырарга билбес болган. Ам кан чаар, демги уругларга ол тыва сөстерни адап бердим. Олар ол сөстерни дораан на блокноттарынга бижий шаап алдылар. Дараазында демги уруглар Лидиядан тыва ырлар ырлап бээрин дилей бердилер. Лидия тыва ырлар база билбес болду. Думчукка тулганда бызаа сугжу, уругларга «Теве-Хаяны» (шаанда концерттерге ырлап чораан кижи мен, сөзүн уткулапкан болдум), аялгазын аза-муна «Оой-оой» — дээш эгеледим. Экизи нөрген, ол уруглар ол ырыны шору билир болдулар. Дараазында «Самагалдай», «Уруг эжим», «Хандагайты», «Бистиң Тыва» деп ырыларны база ырлаштывыс. Моол эштеривис адыш часкап, аажок өөрдүлер. Лидия ол ырыларның кайызын-даа билбес болганындан, арны кыза берген турду.

Л. Тайбылдың ада-иези кайызы-даа тывалар, ол бичиизинден тура Кызылга өскен, тыва школаларга орус дыл башкылаарының факультединиң дөрт дугаар курузун дооскан, боду шыырак билиглиг кижи болган. Демги уруглар ам:

— Бодуңарның дылыңарны чүге билбес силер? — деп шала элдепсинип айтырган турлар Лидия:

— Орус класстарга өөренип чораан мен — деп, миннип чугаалаар ужурга таварышты.

— Тыва дыл школаларда математика, орус дыл-биле кады кол эртемнерниң бирээзи-ле болгай — деп Лидияның чугаазынга немеп кагдым. Мен анаа бөдүүн чугаадан политика айтырыы эгелеп болур-дур, бир эвес бис капиталистиг чурттарга чоруп турган болзувусса, ССРЭ-де биче-буурай улустар боттарының дылын билбес, оларның национал культуразын херекке албайн, куду базып турар дээр хевирлиг шуугаазынны үндүрүп болур-дур — деп иштимде бодап турдум.

Ам уруглар Лидиядан тыва чогаалчылар, композиторлар, ыраажылар, чурукчулар дугайын сонуургап эгеледилер. Бистер демнежип турган оларның аттарын адагыладывыс. Чугааны маңаа соксап, точка салып каап болур. Ынчалза-даа акы-дунма Моолга аян-чоруувус төнүп, дедир чанып чоруптканывыста, Лидияның бодунуң дылын билбезинин дугайы бир-ле чугаадан эгелээш база катап өскүп, ниити чугаа культуразынче шилчий берген. Чамдык кижилер орус дылды-ла эки билир болза, тыва дылды билири албан эвес — дижир, бир чамдыктары — бодунуң төрээн дылын албан билир ужурлуг, бодунуң дылын билбес кижи чавыс культуралыг кижи-дир-даа дижир болдулар.

Лидия боду ажык, топтуг, чүвени билир урут болду. Ол биске шыңгыып ажынмайн-даа, харын аңызы-биле чугаалап, тыва дылын билбес болганынга хомудап, бодун буруудадып чорду.

Ынчалза-даа хамык үжур Лидияда-даа эвес, ооң ада-иезинде деп бодаар мен. Бичезинден эгелеп төрээн дылынга өөредир турган-дыр. Бодунуң төрээн дылын билбези, шынап-ла харын, чымчадыр чугаалаар болза, чараш эвес чүве-дир.

Ол эгелээн чугаага азы Лидияның бодунуң национал дылын билбес болганынга хамаарыштыр бистиң кады чораан эживис Виктор Махов бодунуң бодалын мынчаар илередип чугаалап чорду: В. И. Ленин дыка хөй даштыкы дылдарны кончуг эки билир чораан. Ооң кадында ол бодунуң орус дылынга кедергей ынак, төрээн дылының чараш, чиге, тода болуру дээш үргүлчү сагыш салып, ону даштыкы сөстер-биле боктаалдырбас дээш демисежип чораан. Ол орус улустуң ырларын барык шуптузун билир, ырлаарынга кончуг ынак чораан. Владимир Ильич кайы-даа чуртка чораш, бодунуң чуртунуң, орус культураның төлептиг төлээлекчизи болуп чораан.

Лениннин «Национал чоргаарал» деп номунда ол бугүнүң дугайын кончуг эки бижээн. Ол номну номчаандаа болзуңарза, катап-катап бодамчалыг номчуп көрүңер. Кызылдың чамдык аныяктары боттарының төрээн дылын чедир өөренмейн турарын мен база билир мен. Оларның боттарын чүү деп буруудадыр боор, бичиизинден тура төрээн дылынга өөредип кагбаан ада-иези бурулуг деп бодаар мен. «Национал чоргаарал» деп номну номчуп көрүңер деп орар ужурум-даа ында.

М. ЭРГЕП
дыңнап бижээн.

БАШКАРАРЫНЫҢ ЭРТЕМИ

ЧУРУКТА: өөредилге телевидениезиниң кафедразында (солагай таладан оң талазынче) улуг инженер Георгий Касрадзе, лаборант Леонид Григолия, техник Автандил Курцидзе Төптүң дыңнакчыларынга телепрограмманы белеткеп тур.

А. РУХАДЗЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СЕПТЕЛГЕ АДАКТАЛГАН

Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң төвүнге ийи каът, даштын ак-көк чугайбиле чугайлаан улуг бажың ийи, үш чыл бурунгаар көстүп келген. Суурда көрүштүг бажың — школа ол. Эрткен өөредилге чылында тус-тус класстар аайы-биле дөрт чүс чээрби сес өөреникчини үжен алды башкы өөредип доостурган.

Септелгениң шынарлыг кылып алыры — чаа өөредилге чылында өөредилге-кижизидилге ажылынга база бир чугула базым. Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур школаның класс-кабинеттериниң септелгезинге социалистиг чарышты чарлаан болгаш класстар септелгезин каш санныг хонуктарда (июль 1-ден 10-га чедир) шалыпкын чоруткан. Чеди кижи составтыг хүлээп алыр комиссия класстарны хуусаазында хүлээп алган: септелгениң шынары эки, «багай» деп үнелелди кым-даа албаан.

Тудугнуң шынар чок болганы-биле дээвирден дамдылаар черлер болгаш чылыдылга системазынга чамдык үрелиишкиннер турганындан батареяларны хөйнү солаан, школаның кырын катап цементилеп дескилээн. Бо ажылдарга үе хөй үнген.

Интернат өөреникчилери эрткен өөредилге чылында школа столовайзындан чемненип турган болза, бо чылын интернат столовайзын аңгылаар. Интернаттың болгаш столовайның септелгезин база бо айда доозар. Чаа өөредилге чылында школаның педколлективи болгаш өөреникчилери изиг чем-биле долу хандыртынар.

Школа септелгезинде башкылар Галина Ховалыг, Тамара Ховалыг, Байлак Салчак, Өкүней Сарыглар, Сергей Кара-Сал, ажылчыннар Хураган Монгуш, Зинаида Деге олар чаңгыс-даа хүн үспейн идепкейлиг ажылдап турар.

В. САТ.

КАЙЫЗЫ-ДАА КЫЗЫМАК

Кайнаар-даа көөрге, дээрниң хиндиинде хир чок ышкаш, каан, аяс хүн. Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының төвү Чаа-Суур кыдыында кыргылда кунгтузу көстүп турар. Ооң чоогунда чиңгир-ногаан шыкта тавар одарлаан хойларны көөрге, шынта чадып каан ааржы-ла. Малдың ээлеринге ужуражы бердивис. «Торгалыг» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи болду. Ооң адын Кара-кыс Сагаан-ооловна Ховалыг дээр. Чайгы хүнүң херелинге додукан хүрен-кызыл шырайлыг, кижи ортузу чедип бар чоруур малчын чазык хүлүмзүрүп, одарда хойларны эргий көргеш, чугаалады:

— Черле бо чер чурттуг бис. Совхозувуска он тос чыл ажыг үеде малчыннап келдивис. Тумат-оол Лопсанның удурткан Кадый-Бажы хойжу бригадада хойжулап турар бис. Эрткен чылдарда багай эвес көргүзүглерлиг болуп келдивис. Чыл бүрүде чүс башка онаштыр 95-тен 100 ажыг хураганны менди ап, өстүрүп турган бис. Ам болур Совет Тываның 40 чыл оюн таварыштыр 100 баш хойга онааштыр 108 хураганны менди ап, хүлээлгевисти ажыр күүсеттивис. Бир хойдан-на план ёзугаар 2,4 кг дүктү кыргып алыр планывысты бо хүннерде ажыр күүседиптер бис.

Хойжу-биле чугаалажып турар аравыста, хойлар дозуп чораан малчын К. Ховалыг бо кел чор. Хойжу өг-бүле эрткен чылдарның дургузунда чеже малды күрүнеге өстүрүп бербеди дээр! Бо кыжын хойларын олар хүр-менди кыш ажырган. Деңгели кошкак хойларны аңгы үзүп, немелде чемнер-биле чемгерип, тургузуп азырап турганнар. Ажылгыр өг-бүле боттарының күжү-биле демниг ажылдаарынга ынак. Кыш дүжүп орда, совхозтан машина чөпшээредип алгаш, сигенни кыштаанче дажыглап алырлар. Эрткен кыжын оларга дүнмазы Кошкар-оол Тумат дузалакчы кадарчы болуп кыштаан. Ховалыглар аныяктарга боттарының хөй чыл иштинде шиңгээттинген байлак дуржулгазын дамчыдып берип, бо ажылга оларны мергежидип турар.

Хойжулар ам келир чылдың кыштаглаашкынынга часкы үеден эгелеп белеткенип эгелээн. Олар салбыр төвүнден 35 километр ырак-та серинин оъттуг Ак-Кара-Сугнуң Дөңгүлек деп чайлагда. Чайгы үеде малчыннар кичээнгейни кадарган малының семиртилгезин шын организастаарынче угландырар. Ховалыглар өске бүгү хойжулар-биле бир дөмей кодан хойларын изиг оъттуг одарларже үндүрүп кадарарлар. Инжер сугну чөлаачы Григорий Базыр-оол суг сөөртүр машиназы-биле чедирип берип турар. Ишчи малчын өг-бүле мал ажылының тускай эртемниглери-биле доктаамал арга-сүмени солчуп турар. Районнуң коммунал болгаш амыдырал хандырылга чериниң ажылдакчылары маңаа доктаамал келир. Херектиг чүүлдер-биле хандырар. Совхозтуң талазындан хандырылга база эки.

Кыштаглаашкынга баш удур белеткенири бо хүннерде бирги чергениң айтырыы дээрзин хойжу Кара-оол Ховалыг эки билир. Бригада хуралынга бо малчыннар Совет Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар. Кызымак ажыл-ишчи Ховалыгларның өг-бүлези бо чылын он беш тонна сигенни белеткеп алырын 20 тонна чедирер деп хүлээнгеннер. Олар сигенни Кадый-Бажындан кезип белеткээрлер.

Өгнүң хереэжен ээзи Кара-кыс Сагаан-ооловна Ховалыг Өвүр район Совединиң депутады. Ол моон мурнунда чылдарда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттуруп, чоннуң берген чагыгларын күүседирин чедип ап келген. Ол соңгукчулар-биле ужуражылгаларын каш-даа эрттирген. Берген чагыгларда хөй чуур чаа ваннаны туттуруп күүсеткен. А ол ышкаш хой тарыыр пунктуну дүргени-биле ажыглалга киирер дээш кылып турар.

Кара-кыс Ховалыг тос уругнуң иези. Улуг оглу «Торгалыг» совхозта инек бригадазының бригадири. Уруглары чайгы дыштанылгазында ада-иезинге дузалажырынга ынак. Малчын ажыл-ишке ажы-төлүн чаңчыктырып, дадыктырып алырынче өг-бүле кичээнгейни салып турар. Совхозтуң бо мурнакчы хойжулары кайызы-даа шаңнал-макталдыг. Кара-оол Ховалыг Күш-ажылга Алдар орденниң үшкү чергезин алган. Хүндүлел бижиктер оларда хөй. Олар «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдектериниң эдилекчилери.

Н. ДАМДЫН.

...ТӨӨГҮЗҮН, УРАН ЧҮҮЛҮН ӨӨРЕНИР

Ниити билиг школаларының чаа реформазы школаның бир кол сорулгазы — интернационалчы, патриотчу кижизидилге деп айыткан. Интернационалчы кижизидилгени уругларга бичиизинден эгелеп чаңчыктырып, кижизидип эгелээри таарымчалыг деп бодаар мен.

Бир-ле дугаарында, уруглар садиктеринге уругларны школага өөрениринге белеткеп эгелээринден аңгыда, тыва уругларга — орус дылды, орус уругларга — тыва дылды өөредири ажыктыг деп бодаар мен. А школаларга, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге төрүттүнген чериниң, төрээн крайының төөгүзүн, уран чүүлүн, литературазын, эрги, чаа эки чаңчылдарын өөренири черле чугула деп саналдыг мен.

Кызыл ВЛКСМ хоорkомунга ажылдап тургаш, орус-даа, тыва-даа нацияның комсомол кежигүнүнге киирип турар уруглар, оолдар алдан-маадырларның тура халышкынының, Тыва Арат Республиканың тургустунганының дугайын, тыва чогаалчыларның, композиторларның, чурукчуларның дугайын аажок кызыы билир боорун эскердим. Ынчангаш фестиваль, конкурстар, слёттар эрттиреринден аңгыда, кандыг-даа нацияның кижизи болза, чурттап турар чериниң төөгүзүн, культуразын ханы өөренири интернационалчы кижизидилгеге улуг идиг болуру чугаажок. Ол бүгү факторлар бистиң хөй националдыг улустарывыстың, аңгы-аңгы нацияның кижилериниң харылзаазын быжыглаарынга, найыралын каңнаарынга дуза болур ужурлуг.

Өске талазында, республиканың кыдыг-кызыгаар районнарындан тускай ортумак өөредилге черлеринге кирип алыр дээш келген оолдар, кыстар орус дылды белеткел класындан эгелеп өөренгендаа болза, оңу билири аажок кошкак болур-дур. Ол эртемни өөренири ам-даа чавыс деңнелде туруп турар. «Орус дылды өөренип тур мен» — деп радио, теледамчыдылгалар база-ла система чок чоруп турар.

Бо хүннерде школаларда болгаш профессионал-техниктиг училищелерде өөренип турар аныяк салгалдың кандыг кижилер болуп өзүп келиринден бистиң чурттуң келир үези хамаарыжыр болгай.

В. МАРТ-ООЛ,
ВЛКСМ обкомунуң инструктору.

БИЛИРИ ЧУГУЛА

Бистиң хөй национал чурттувустуң келир үеңеги хамаатыларының кижизидилгезиниң дугайында чугаа чоруп турда, кыдыынга көруп артып каар аргам чок тур.

Мындыг чүвениң дугайын чугаалаксап тур мен. 1945 чылдан 1955 чылга чедир Туранның № 1 школазынга өөренген мен, ынчан биске немец дылды база өөредип турган. Оон соонда Кызылда күрүнениң педагогика институдунга немец дылды уламчылап өөрендим. А ажан өөм ишти-биле Герман Демократтыг Республикага ажылдаар апарганывыста, аңаа чурттай бергеш немец дылды ам-даа чедир билбезимни эскерген мен. Ынчангаш очулдурукчулар дузазы дилээр ужурга таваржып турдум.

Төрээн крайывысче дедир ээп келгенивисте, школага өөренип тургаш, тыва дылды өөренип албааныма хомудаан мен. Бис Тывада чурттап турар хиревисте, тыва дыл билбезивис шын эвес, уругларывыс база билбес, тыва дылды өөретпейн-даа турар. Оларның кады өөренип турар тыва эштери кайы-даа дылга хостуг чугаалаар боор-дур. Оларга ийи дылды билири харын-даа кончуг ажыктыг деп бодаар мен.

Республиканың Чырыдышкын министерствозунуң ажылдакчыларынга хамаарыштыр чугаалаарым болза, орус уругларның тыва дылды өөренирин чедип алыры чугула деп бодаар мен, үстүкү класстарга болгаш өөредилге черлеринге факультатив хевирлиг кылдыр-даа өөренип болгай-ла. Бурятияда — бурят дылды, грузияда — грузин дылды, татарияда — татар дылды канчап өөренип турар деп. Чурттап турар чериниң чонунуң дылын билири кижилерни улам тудуштурар, бот-боттарын эки билчиринин дүлгүүрү болур ужурлуг. Тывага чурттап тургаш, тыва дылды эки билири, кижиниң амыдыралынга амгы үеде школаларда француз, англи, немец дылды өөредип турары ышкаш ажыктыг деп бодаар мен. Даштыкы дылды ханы билип алырын күзээр кижилер, ону тускай школаларга өөренип алырлар, а ССРЭ-ниң кайы-бир чонунуң, ылаңгыя чурттап турар чериниң чонунуң дылын билири черле чугула деп бодаар мен.

А. КОШКАРОВА.

БЕДИК ДҮЖҮТ ДЭЭШ

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң тараажылары тараа болгаш ногаа культураларының чайгы ажаалдазын бо хүннерде мал чемининң белеткели-биле капсырлаштыр уламчылавышаан. Бо ажылга оларның идегелдиг дузалакчылары — авиаторлар болгаш агрохимиктер.

Дүжүт дээш демиселдиң ийиги үе-чадазы — чайгы ажаалда ажылы ховуларда чоруп турар. Амгы үеде 6000 гектар ажыг черге авиаторлар бок үнүштерге удур авиахимиктиг ажылды керээ ёзугаар чоруткан.

Дүжүттү өстүрериниң өскелаа магадылалын совхозтуң тараажылары тургузуп турар. Бир эвес тараа культураларының дүжүдү бир гектарга онааштыр: 1981 чылда — 2,7, а ооң дараазында чылын — 5,9, эрткен чылын — 7,2 центнер алдынган болза, бо чылын ону 12,7 центнер чедирери көрдүнген.

Бо сорулга-биле хөрзүнге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыглап, 630 гектарга суггарылганы чоруткан.

Ажыл-агыйның тараажылары «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!» деп социалистиг чарышка киришпишаан бо чылын күрүнеге 1600 тонна тарааны садар.

Сөөлгү хүннерде тургустунган чылыг болгаш чаашкын тараажыларга таарымчалыг болуп, тарааның эки өзеринге идигни база берип турар.

В. МААДЫР.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУЛГАЗЫ

РСФСР-ниң күрстрахование эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы П. В. Архаров, Алтай крайның болгаш Хакас автономнуг областың күрстрахование эргелдериниң килдистер начальниктери А. Е. Шашков, А. С. Алянчикова олар бистиң республикавыска аалдап чорааннар.

Кызыл, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының, база Кызыл хоорайның күрстрахование инспекцияларының ажылдакчылары аалчыларны уткуп хүлээп алган болгаш ажыктыг сүме, дуза дээш өөрүп четтиргенин илереткеннер.

О. КАРА-ООЛ.

ПЛАННЫ АЖЫР КҮҮСЕТКЕШ...

Барыын-Хемчиктиң чонунуң амыдырал хандырылгазының райбүдүрүлге эргелелиниң бирги чыл чартыкының планныг онаалдазын чедишкиниг күүсеткен. 123,9 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирер планныг тургаш, херек кырында ону 126,3 муң рубль чедирген.

Эргелелдиң цехтериниң бригадаларының аразында социалистиг чарышка Кызыл-Мажалык салбырындан Ирина Чүлениң платье даараар бригадазы тиилекчи болган. Ук бригада планныг онаалдазын 2 муң рубльге ажыр күүсеткен. «Чодураа» ательеден Екатерина Кооованың бригадазы тергиидээн. Ол коллектив 8,73 муң рубльдиң кылыгларын экишинарлыг болгаш чогуур хуусаазында даарап бүдүрген. Ол дээрге планда көрдүнгенинден оранчок ажып турар. Ында хоочун даараакчылар Күрчей Кара-оол, Рита Чайтар, аныяк быжыычы Светлана Доржу улуг нормазын ажыр күүседип келгеннер.

Эргелелдиң мурнакчы бригадалары «Аравыска чаңгыс-даа хожудаар кижи турбазын» деп девизтиг ажылдап турар.

Чурук тырттырыкчызы Николай Андропов, идик даараар мастерлер Г. Брутян, Д. Дадар-оол, парикмахерлер Г. Седеева, Т. Хомушку, В. Ооржак болгаш оон-даа өске ажыл-ишчилер кызымак ажылдааннар болгаш ийиги чыл чартыынче шалыпчы ёзу-биле ажылдап кирипкен.

Бистиң корр.

УЛАМ СОРУК КИРГЕН

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ооң дараазында болуп эрткилээн Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш база он бирги беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш, кызымаккай ажылдап турар. Ооң түңнелинде совхоз бирги кварталдың түңнелдери-биле республиканың совхозтарының аразынга калбарган социалистиг чарышка мурнуу зонаның совхозтарындан тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап ап, 300 рубль акша шаңналын алган.

Совхозтуң кол углаажыышкыны мал ажылы болганда олче кол күштү мөөңнеп келгени-биле ийиги кварталдың түңнелдери-биле ажыл-агый, күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнарын база-ла ажыр күүсеткен. Бирги чартык чылда 520 центнер эът садар планын 538 центнер кылдыр, 290 центнер сүт садарын 311 центнер кылдыр күүсеткен. Торгалыгжыларның мал продуктуларын бүдүрериинге чедип ап турар чедиишкиннериниң кол үндезиннери чайгы үеде шынарлыг, хөй мал чемнерин белеткеп ап, малдың чайгы семиртилгезин экижиткенинде база ооң кышкы үеде ажаалда-тежээлдезин эки чорутканында болур.

Кара-Тал, Чоза, Ирбитей хойжу бригадаларының малчыннары бо чылын хөй хураганны камгалап алган. Оларнында малдың өлүп хораар чоруу эрткен чылындан эвээжээн. Ажыл-агыйның мурнакчы малчыннары Бады-Суур Донгак чүс баш хойдан-на 112 хураганны, Киров Балдан 97 хураганны, Михаил Доржукай болгаш Саадакай Ондар 92-92 хураганнарны тус-туста камгалап ап, доруктурган, өшкү кадарчыларындан Балчымаа Дадар чүс өшкүден 113 анайны, Раиса Куулар 109 анайны, а сарлыкчылардан Найырал Тумат болгаш Базыр-оол Санчы чүс баш сарлыктан 100 бызааны тус-тузунда камгалап алганнар. Малчыннар ам чайлагларынче көшкүлээн.

Дүк кыргып алыр талазы-биле планнарын Чоза болгаш Кара-Тал бригадалары ажыр күүсеткен. Кыргыкчылар Т. Алдын-Херел, К. Эртине, Б. Чактар олар хүн үлүүн 100—150 хуу күүседип, үргүлчү мурнакчыларның одуруунга чоруп келгеннер. Кыргыкчылар аразынга чарлаттынган социалистиг чарыштың түңнелдерин доктаамал үндүрүп, тиилекчи болганнарны шаңнап, мактап келген.

Ажыл-агый он бирги беш чылдың дөрткү болгаш Тываның Совет Эвилелинге каттышканындан бээр 40 чылында малга 3050 тонна сигенни, 970 тонна көк-суланы, 2000 тонна силосту белеткеп алыр планныг. 1984—85 ажыл-агый чылының кыжынга удур ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузуп алыры-биле мал чеми белеткелинче сигенчилер бо хүннерде демнии-биле кирипкен.

Торгалыгжылар ам юбилейлиг чылдың баштайгы ийи кварталдарында чедип алган чедиишкиннерин быжыглаар дээш, улам сорук кирген, идепкейлиг ажылдап турарлар.

К. ДОНГАК.

КАНДЫГ АЙТЫРЫГЛАР БАРЫЛ?

Чааты кодээ Советке кирген билдириишкиннерниң сайгарылгазы

Чодураа улуг суур. Асфальтылаваан, ногаанчыдылгазы арай четпес дээрден башка, ооң кол кудумчузу Торгалыгнындан, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң төп салбырының кол кудумчузундан дудавас. Суурда ортумак школа, кодээ Совет, эмнелге пунктузу, садыг чери, харылзаа салбыры, уруглар ясли-сады бар. Ниити өреге саны, элээн хөй чурттакчылар Хендергеже, өске-даа чурттакчылыг черлерже көжедаа берген болза, 270 чедип турар. Бо черде аныяк оолдар, кыстар хөй, олар төрээн черинге артып, кодээ ажыл-агыйның аңгы-аңгы участоктарында ажылдап турар. Ынчангаш өг-бүлелерниң саны моон соңгаар оон-даа хөй кылдыр немежири чугаажок.

Мурнунда колхоз, совхоз төвү тургаш, салбыр болу берген хөй чурттакчылыг суурларның бирээзинге Чодураа хамааржыр. Ол чижектиг чурттакчылыг черлерниң чамдык дөмейлешкек талалары, чаңгыс аай айтырыглары, кичээнгей салыр ужурлуг участоктары албан бар. Бодунуң туруш-байдалының, агаар-бойдузунуң, орук-харылзаазының талазы-биле бо суур таарымчалыг. Чүге дээрге район төвүнден ол ырак эвес. Амыдырал хандырылганың чамдык айтырыгларын чодурааажылар боттары чогудуп ап турар, барык өреге бүрүзү дузалал ажыл-агыйлыг. Картофель, ногаа-биле суурнуң кижилери боттарын хандырып, артыкшылын үндүр садып турар. Садыг, медицина хандырылгазының хомудалдары, дилеглери кодээ Советке бо чылын кирбээн.

Ынчалза-даа шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш эвес. Ол дугайын суурнуң чурттакчы чонундан Чааты кодээ Совединге кирген билдириишкиннери, хомудалдары херечилеп турар. 1984 чылдың январьдан июль 11-ге чедир 29 билдириишкин, хомудал кирген.

Кодээ Советтиң күүсекчи комитеди айтырыгларны утказының аайы-биле бөлүктеп, оларны шиитпирлээриниң аргаларын дилеп, күүселдениң контролюн шыңгыырадып, ол талазы-биле харыысалгалыг кижилерни дыңнап турар. Билдириишкиннерниң, хомудалдарның барык хөй кезииниң айтырыглары күүскомга дорт хамааржып турар. Чижээ, оолдары шериг албанында өг-бүлелерден база назылап кыраан хоочуннардан өг, мал үндүрүүн төлээринден хостаарының дугайында 14 дилег билдириишкин кирген. Аңаа харыыны берген, ук айтырыглар шиитпирлеттинген.

Кайы-даа суурларда, агитквартираларда, өг-бүлелерде ышкаш, мөзү-шынар болгаш ажы-чаң, өг-бүлениң культуразының дугайында айтырыг кичээнгейниң төвүнде болуп турар. Ылаңгыя аас-дыл, чогушкырыштың уржуундан чамдык чурттакчылар тус черниң эрге-чагыргазынга келир, айтырыг тургузар чоруктар бар болуп артпышаан. Чамдык кижилер хууда амыдыралга тургустунуп келир чөрүлдээлерге муңгашталгаш, ону ажып эртериниң оруктарын, аргаларын тып чадааш, арга-сүме айтырып, дуза дилеп, негелде тургузуп кээри билдингир. Бо кыска үениң дургузунда чогуш-кырыш дугайында сес билдириишкиннерни кодээ Советке кирген. Мөзү-шынар, ажы-чаң талазы-биле төлеп чок болганнарның аттарын маңаа киирбедим, чүге дээрге оларның бир кезии боттарынга чогумчалыг түңнелди үндүрүп алган, өскелери-биле кижизидилге ажылын тус-тузу-биле чорудуп турар.

Демдеглексенчиг чүве болза, кодээ Советтиң күүсекчи комитединиң даргазы Т. С. Ховалыг, башкы, дуржулгалыг кижизидикчи болгаш, кижилер-биле ажылды чорудуп турары элээн чогумчалыг. Ооң чорудуп турар аргалары хөй, ажылының стили ажыктыг. Сагындырыг, доңгулда кылырындан, эш хуу судунга, административтиг органнарга шилчидериниден аңгыда, кижи бүрүзү-биле тус-тус чугаалажыры, маргыжары, мээ-медерелге чедир кижи бүрүзүнге тайылбырлаары дарганың кол ажылы болуп турар.

Кодээ суурнуң амыдыралынга кандыг-даа чөрүлдээлер туруп келбейн аан. Кижилерниң бот-боттарының аразынга харылзаалар, хамаарылгалар нарын белдирлерлиг, доң дег бышкыг муңгаштарлыг болгай. Аңаа чештинмес, дүлгүүр чокка ажыттынмас «айтырыглар» эвээш эвес. Маңаа дараазында билдириишкинни чижек кылдыр киирип болур. «Инек кадарчылары Б. К. Чамзы биле К. Шактар-Сүрүң люцернага 12 харлыг саар инээвисти кадаргаш, өлүрген. Олар кыс молдурга бээр болган. «Ам төлевес бис» деп турар. Кандыг-даа кадарчы кижи малын шын эвес кадаргаш, хоранаанда төлээр деп чүве бар болгай. Харын-даа кээргээш, өртээн молдурга кылдыр көрген турган. Инек ийис боостуг болган» деп, М. Ч. Оюн билдириишкинде бижээн.

Кадарчыларның харыысалга чок болганы билдингир, буруу долузу-биле оларга онаажыр. Билдириишкинге дараазында харыыны бергеш, ол айтырыгны катап көдүрбес кылдыр кодээ Советке шиитпирлеп каан. Ол болза, иштти хөөрей берген инекти ээзи соккаш саткан, ооң өртээн болур-чогууру-биле боду тургузуп алган. Ынчангаш материалдыг харыысалганы бо таварылгада кадарчыларга онаавас кылдыр шиитпирлээн. Инек кадарчыларының ажыл-хүлээлгезинге ээ-харыысалга чок болганындан олар-биле инек ээзиниң аразында тургустунган чөрүлдээни өөренип көргеш, үндүрген түңнелге каттыжып болур, чүл дээрге ол чогумчалыг, шын шиитпир.

Кодээ Советке кирген билдириишкиннерниң бир бөлүү бөгүн шиитпирлеттинип шыдавазы-биле өскелеринден ылгалдыг. Ооң уламындан оларның саны база эвээш — чүгле үш. Ол болза чурттаар бажың айтырыын көдүрген дилеглердир.

Билдириишкин ээлериниң бажыңнарынга чурттап орар байдалын көөрү-биле кирдивис. Баштай Роза Натпит-оолдуң чурттап орар бажыңынга бардывыс. Ол сес уруглуг. Эң улуу чаа он сестепкен. Үш кижи — бичиилери садик чоруп турар. Өг-бүле мурнунда малчыннап чораан, өгнүң эр ээзи озал-ондакка таварышкаш, калган. Ынчангаш бажың тудуп алыр арга Р. Натпит-оолда чок. Ам олурар бажыңының ээзи Эник-оол Мөге Хендергеден көжүп кээр деп турар.

— Биске берип болгу дег бажыңны өске өг-бүле ап алган. Олар база хөй ажы-төлдүг, ынчалза-даа ооңнуң эр ээзи бар, бистен дээре байдалдыг улус-тур — деп, ол чугаалады.

Бажың талазы-биле база бир берге байдалда кижи Раиса Амыда. Ооң бажыңында үш аал чурттап орар, улуг-биче чурттакчыларның саны — 16. Оларның иштинден чээрби ийи харлыг бир кижи төрүмелинден инвалид. Ону авазы ажаап, чемгерип, хепкерип, адаан кургаглап берип турар. Бажың иштиниң шөлү чедишпес болганындан чаңгыс бажыңда өг-бүлелерниң кежигүннери чайгы үеде чадыр, аңмаар иштинде, инек кажаазында удуп турар.

Чодурааның үндезин чурттакчыларының бирээзи чолаачы Шулуу Доспанның өг-бүлези улуг. Ооң бажыңында он үш кижи бар. Бажың дугайында айтырыгны мооң мурнунда-даа каш катап ол тургускан. Улуг, делгем бажың хереглеп орар хөй ажы-төлдүг өске-даа өг-бүлелер бар. Ылаңгыяда чаа өгленген оолдар, кыстар кайы-бир ада-иелериниң бажыңнарында сыңмарлажып орар.

Бажың-балгат айтырыын шиитпирдээр талазы-биле боттуг хемчеглер алдынмайн турар. Чурттакчы бажыңнарны Чодураада колдуунда тутпастаан. Бичии бажыңнарны алгыдар чурттакчыларга хууда бажыңнар тударының байдалын тургузар талазы-биле хемчеглерни «Күш-ажылдың хостуу» совхоз чорутпайн келген.

Чааты кодээ Совединге кирип турар чагаалар, билдириишкиннер, хомудалдар — күш-ажыл кижилериниң үнү, черниң ээлериниң үнү, оларның санал-оналдары, хөөн-сеткилдери, дилеглери. Аңаа кичээнгейлиг, сагыш-човангыр харыы херек.

А. ОКСУР.

Совет садыг флоду — 60 харлаан

АЖЫЛДААР ЧЕРИ — ОКЕАН

1924 чылдың июль 18-те Күш-ажыл болгаш камгалал чөвүлели акционерлиг «Совет садыг флот» ниитилелиниң тургустунганын бадылаан. Чурттуң чаңгыс аай болгаш бот-башкарылгалыг адыры болур далай транспортунуң ажыл-чорудулгазынга эге үндезин ынчалдыр тургустунган.

Ынчан Совет садыг флодунуң составынга 300 хире судно турган. Бөгүн ССРЭ-ниң улуг далай ажыл-агыйлыг күрүне кылдыр санап турар. Ол чогум чүү дээн тодарадыгыл? Далай флодунуң министри Т. Гуженкога СЭТА-ның корреспондентизи ындыг айтырыгны салган.

Кабинединиң ханазында азып каан улуг картаны көөрүн министр саналдаан. Бистиң чуртувус далайга дөрт хамаарылгалыг дээрзин ону чугурту көре каапкаш безиң кижи дораан-на бузурей бээр: ол ийи океан болгаш 14 далай-биле чугдунуп чыдар, ортулуктарны киир санаарга, ооң эриктери чүс муң ажыг километр шөйлүп чоруткан.

Ынчалзажок далай ажыл-агыйлыг күрүне болур төлээде, чүгле таарымчалыг бойдус байдалдыг болуру четпес болур ийин — деп, Тимофей Борисович чугаалады.

— Хааның Россия эки дериттинген флот чок турган, чүък сөөртүлгезин дээш даштыкы суднолар ээлеринге канчаар-даа аажок улуг түңну — 150 миллион чедир рубльди чылдың-на төлеп турган. А амгы үеде бистиң флодувус чүък сөөртүр талазы-биле чүгле чурттуң хереглелин бүрүн хандырып турар эвес, харын-даа өске күрүнелерге суднолары берип турар: бистиң флодувус үш муң хире даштыкы фирмалар-биле харылзааны тудуп турар. Далай транспорту совет чурттуң бүгү диптер-биле харылзаштырып турар.

Ооң маршруттары картада ак-көк шугумнар-биле демдеглеттинген. Чүс чээрби чурттуң 1200 портунче ол шөйлүп чоруткан. Магниттиг корабльчыгаштар — суднолар макеттери океан делгемнерин барык шыва алы берген, бистиң флодувустуң дислокациязын ол көргүзүп турар. Олар Кара далайның болгаш Оожум океанның эриктериниң чанында «сыңмарлашпышаан», соңгу далай оруун дургаар узун илчирбе болуп шөйлүп чорутказ, Кубаның гаванында барып доктаап турупкан — дээш, Т. Гуженко уламчылады:— Адырга чаа-чаа суднолар немежип кээп турар. Ооң ниити деңзигүүрү революция мурнундагы Россияның бүгү садыг транспортунуң тонажын ажып турар, 105 муң тонна чүък сөөртүр нефтерудовозтар-даа, чүгле 5 муң тонна чүък сөөртүр ролкерлер-даа бисте бар. Чүък сөөртүлгезинге оларның кайызы-даа бир дөмей ажыктыг. Улуг-улуг судно-корабльдерниң, ыяш сөөртүр суднолардан бананвозтардан универсалдыг болгаш специализастаан теплоходтарга чедир чаа техниканың бары, суднолар-ны дизельдиг, газотурбиналыг, харын-даа атомнуг тургузуглары-биле дерээни бистиң флодувусту ынанныштыг база күчүлүг болдурупкан.

— Садыг флодунуң ажылын шагдан бээр-ле делегей байдалының барометри деп адап турган болгай. Даштыкы экономиктиг харылзааларны хөгжүдеринге совет суг транспортунуң ролю кандыгыл?

— ССРЭ-ниң даштыкы садыг саарылгазын транспорт-биле хандырарынга далай флоду кол черни ээлеп турар. Совет экспорттуң чартык кезиин болгаш импорттуң 70 хуузун суг оруун дамчыштыр сөөртүп турар. Далайжылар — тайбың мергежилдиң кижилери деп чүвени ол чурагайлар тодаргай көргүзүп турардыр. Бүгү-ле чурттар аразында садыглажыышкын талазы-биле харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге олар сонуургалдыг. Олар суднолар чүъктер-биле, докерлер — ажыл-биле хандыртынган турарын күзээрлер. Совет садыг флоду тайбыңның ленинчи политиказының шынчы нептередикчилери болуп келген.

Интернационалчы политиказынга шынчы болбушаан, Кубага, Вьетнамга, Кампучияга тайбың чүъктерни ол чурттарның улустарынга эң-не берге үеде океан дамчыштыр чедирип турган. Ол утланыышкын ам-даа хевээр артпышаан. Азияның, Африканың, Латин Американың хөгжүп орар чурттарынче чүък сөөртүлгези доктаамал өзүп турар. ЭДЧ кежигүннери чурттарның экономиказын хөгжүдеринге суг транспортунуң ролю бүгүдеге билдингир.

— Келир үеде чурттуң планнарының дугайында чугаалап тургаш, эш К. У. Черненко мынча деп демдеглеп чугаалаан болгай: «Дүрген-не бурунгаар чоруп шыдаар-даа бис база бурунгаар чорууруун күзээр-даа бис. Экономиканы интенсивтиг хөгжүдериниң айтырыгларын улам ыңай күжениишкиннг шиитпирлеп шыдаар-даа бис база шиитпирлээр ужурлуг-даа бис». Далай дамчыштыр чүъктер сөөртүлгезин интенсификастаары канчаар боттанып турарыл?

— Бистиң адырывысты тургусканының соонда, 1925 чылда, ак-көк хемнериниң ишчилери экиндириишкин карылга чок эгелээн деп бир-ле дугаар рапорттаан-нар. Бөгүн далай транспорту — улус ажыл-агыйының бедик орулгалыг күчүлүг адыры.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айытканы сорулгаларны шиитпирлээрин чедип албышаан, ажылды улам ыңай экижидери чүгле материалдыг баазаны хөгжүдеринден эвес, а күш-ажылдың хевирлерин болгаш аргаларын сайзыраңгайжыдарындан хамааржыр дээрзин далайжылар барымдаалап көрүп турар. Ылаңгыя чаңгыс аай наряд ёзугаар ажылдап турар бот-орулга-чарылгалыг комплекстиг бригадалар порттарда эки ажылдап турар. Ындыг коллективтер ам 130 ажыг. Бот-орулга-чарылгалыг бригада аргазын нептеретчениниң түңнелинде докерлерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү эрткен чылын 2,7 хуу бедээн. Суднолар экипаждарының аразында щёкинчи арга калбаа-биле нептерээн: коллективтерниң бештиң дөртү-ле ол арганы ажыглап турар. Аразында холбаалыг бүдүрүлгелерниң ажылчыннарының — демир-орукчуларның, автомобильчилерниң, сугжуларның ниити бир демниг ажылы эки түңнелдерни берип турар. СЭКП ТК-ның деткээни ленинградчыларның дуржулгазы-биле транспорттуң 40 хире бөлдирлери ажылдап турар.

— Далай флоду ышкаш, ындыг нарын, канчаар-даа аажок улуг механизмни углап башкарары, чугаажок, амыр эвес боор, але?

— Адырны эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдарын интенсификациязының бир нарын болгаш чугула айтырыгларының бирээзи деп бодаар мен. Чүък сөөртүлгезиниң, флоттуң, порттарның, заводтарның, бистиң бүгү ажыл-агыйларывыстың ажылын оперативтиг планнаарының болгаш башкарарының комплекстиг системазынче шилчилге боттанган. Электроннуг саналга техниказы, космиктиг харылзаа, «МОРФЛОТ» дээр башкарылганың автоматчыткан системазы (БАС) дээн ышкаш ынаныштыг дузалакчылар бисте бар.

— Флоттуң юбилейин орукка чеже суднолар уткуп турарын БАС-тан айтырып болур бе?

— Болбайн канчаар — дээш, Т. Гуженко системаның кол саналга төвүнде кожуп каан дисплейниң баскыыжын базыптарга, экранга «1700» дээн сан көстүп келди. Ынча экипаж совет туктуң адаа-биле планетаның бүгү-ле широталарында тайбың албаның эрттирип чоруп турар дээни ол.

Л. ЕРМАКОВА.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

● **ГАВАНА.** Аңаа партияның Нико Лопес аттыг дээди школазының дыңнакчыларының ээлчеглиг доозуушкуну болган. Кубаның Компартиязының Төп Комитединиң Секретариадының кежигүну Хулиан Рисо байырлыг ёзулалга чүве чугаалааш, партийжи кадрларның чаа немелдези-ле Компартияның хүрээлелиниң марксизм-ленинизмниң идеяларының, социалистиг революцияның идеалдарының тиилелгези дээш бедик мээ-медерелдиг демиселчилер-биле улам быжыгылышкыны боор турарын медеглээн.

Партшколаның амгы доозукчулары ону Рейганның администрациязының харыысалга чок дайынзырак чуткулунуң уржуундан делегейниң ядролуг айыылга чыгадып келгени эң-не дүшкүүрлүг үеде доозуп үнүп турарын онзалап айыткан. Мындыг нарын байдалда куба коммунистер бүгү улус-биле кады революцияның дайзыннарының димзенишкиннерин серемчилелдиг хайгаарал турар деп Х. Рисо чугаалаан. Кандыг-даа, харын база АКШ-тың эң-не реаксылыг администрациязы безин, куба улусту дискек кырынга сөгүртүп шыдавас деп, ол чугаалаан.

Партияның Нико Лопес аттыг дээди школазын партийжи кадрларының дарганнаар чери деп адап турары даа чөптүг. Эрткен чылдардан бээр ону беш муң хире кижи, оларның-биле кады өске-даа чурттарның коммунистиг партияларының төлээлекчилери доозуп үнген. Бо хүннерде оларның дыка хөйү Кубаның күрүне албан черлеринде, партия, профэвилелдеринде болгаш массалыг хөй-ниити организацияларында харыысалгалыг албан хүлээлгелерни күүседип турар.

● **БУДАПЕШТ.** Ол бүдүрүлге чериниң чайгаар үнүп турар чылыг энергиязы-биле ажылдаар энергия комплекизиниң дузазы-биле ВУР-да эң улуг дээн Мартфюнуң аъш-чем комбинады энергияга хереглелин барык бүрүнү биле хандыртынып турар. Амгы үеде ында улуг өртек-үнелиг энергия үндүрүкчүлерин ажыглаарындан бүрүнү-биле ойталаан болгаш чыл санында-ла 12 муң тонна хире нефтини камнап алыр аргалыг боор турар.

Мартфюда комбинат ВУР-нуң үлетпүр черлеринде энергияны камнаар дээш калбарган шимчээшкинниң чайынначак көргүзүү боор турар. Республиканың бүгү-ле бүдүрүлгелеринде энергия курлавырларын камнаарының херээнге мурнакчы боор турар бүдүрүлге коллективтериниң дуржулгазын нептередип, ажыглаарының улуг ажылы чоруп турар.

● **ПРАГА.** Чехословакияның станок кылыр бүдүрүлгелери бо чылын алды муң ажыг демир чондурар, удаазын аргыыр болгаш пес-таавы кылыр станоктарны, дыка хөй дарганнаар херекселдерни ССРЭ-же чорудар. Волга болгаш Кама эриктеринде автомобиль кылыр улуг заводтар, Москваның, Ленинградтың, Ярославльдың, Владимирниң болгаш Свердловскиниң машина кылыр бүдүрүлгелери кол чагыкчылар боор турар.

ЧССР-ден чылдың-на даштыкыже үндүрүп турар станоктарның үштүң ийизи ССРЭ-ниң үлүүнде онаажып турар. Дыка хөй хевирлиг станоктарны ийи чурттуң специалистериниң демниг ажылы-биле тургускан. Бо талазы-биле тодаргай ажыл үргүлчүлеп турар.

Чижээ, амгы үеде чехословак специалистер болгаш оларның совет эштери чаа хевириниң 150 машиналарын болгаш дериг-херекселдерни тургузар дээш кады ажылдап турарлар.

ССРЭ биле ЧССР-ниң аразынга үре-түңнелдиг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазының түңнелинде станок тудуушкуну Чехословакияның эң-не деңдески хөгжээн адырларының бирээзи болу берген. Республиканың станок кылыр бүгү бүдүрүлгелериниң планнарының үиде оини Совет чурттуң чагыглары боор турар. Ол чагыглар адырның материал-техниктиг болгаш эртем баазаларының калбарып, сайзыраарының аргаларын берип турар.

● **БУХАРЕСТ.** Бухарестиниң бүгү-ле кодээ ажыл-агый рыноктары айыран-кызыл кылдыр шиметтинген: оларда чаңчыл болу берген «Сад ажылының сезону» эгелээн. Найысылалдың улусчу чөвүлелиниң болгаш сад ажылының кол эргелелиниң бо чылын организастааны хемчеглеринде республиканың 20 ажыг можуларының кооператорлары болгаш кураажыл-агыйларының ажылдакчылары киржип турар. Тускай делгирлерде чогуур можуларны айтып, бижиишаан, амданныг помидорларны, чаагай персиктерни, өңнүг капустаны, огурецтерни, баклажаннарны, абрикостарны болгаш румын садчыларның болгаш ногаажыларның өске-даа продукциязын мөөң-мөөңү-биле чыгдылап каан чыткылаар. «Сад ажылының сезону» октябрьның ортан үезинге чедир үргүлчүлээр.

(СЭТА).

ЛОНДОН — Великобританияның найысылалы болбушаан, делегейниң эң улуг хоорайларының бирээзинге санадып турар. Ол чурттуң амыдыралынга ооң үлетпүр, садыг болгаш культура төвү боор турар.

ЧУРУКТА: Трафальгарның шөлүнде.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаы.

«Ниити рынок» чурттарында «артык кижилерниң» саны ам 13 миллионга чоокшулап турар. Ажыл чок чорук Барыын Европаның чурттарында социал хоозуралдың бир кол чүүлү болбушаан. АДН (ГДР) агентилелдиң диаграммазы ооң чыл келген тудум-на улам бедип турарын көргүскен. Саннар-биле «оннуң бөлүүнүң» күрүнелериниң ажыл кылып шыдаар-даа болза, ажыл чок чонун айтып турар. Ында 1975-1983 чылдарда деңнелди көргүзүп турар.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧАРЛЫЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Хоралакчы үүлгедиишкиннери, национал айыыл чок болгаш девискээр талазы-биле бүдүн болур чорукка кыжанышкыны дээш буруулуг экстремистерниң херектерин көөр тускай судтарны тургузарының бүрүн эргезин чазакка тывыскан Индияның президентизиниң чарлыын ында парлап үндүрген. Сепаративтиг бөлүктерниң Пенджабка туттурган кежигүннерин шиидерин ындыг судтарны тургузары шапкынчыдар арганы бээр. «Хиндустан таймс» солун ол хемчегни Пенджабка тайбың-шөлээн байдалды дүрген катап тургузарынче угланган чугула базым болур деп үнелээн.

ШИИТПИРЛИГ БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиигине секретары Гэс Холл Рейганның администрациязының монополистиг иштики политиказын шыңгыызы-биле буруу шапкан. Ол «Дейли уорлд» солунга интервьюзунга сандараан экономиктиг угланыышкыны Ак бажыңның ээзиниң чуртка кандыг-ла-бир «чаагайжыышкын» кылдыр көргүзерин оралдажып турары кашла санныг кижилерни төөредип болурун медеглээн. Экономиканың «катап дирилгениниң» дугайында хоозун чүлчүрүүшкунун Рейган, шериг чагыглары кылыры-биле холбашкан адырларының көргүзүглери-биле чаарын оралдажып турар. Ынчалза-даа чурттуң үлетпүрү ниитизи-биле шыңгыы бергелерге таваржып турарын ол онзалап айыткан.

Чижээ, өртек-үнениң бедирииниң элээн кудулаашкыны болза-даа, Рейганның администрациязының чагыргазының чылдарында американнарның амыдырал деңнели 20 ажыг хуу, ажылчы чоннарның ажыл төлевири чуртта ортумаа-биле 5 хуу кудулаан болган ядыыларның саны 5 миллион кижиге немешкен. Амгы үеде 10 миллион хамаатылар эмчи дузаламчызы алыр эрге чок, миллион-миллион ядыылар акша дузаламчызы албастааның америк коммунистерниң үдуртукчузу айыткан. Садар өртектериниң чиигээниниң уржуундан чыл санында-ла муң-муң фермер-тараачын ажыл-агыйлар хоозурап турар, 24 миллион ажыг американнар массалыг ажыл чок чоруктуң аар-берге уржуктарынга таваржып турар. Оларның хөй кезии — национал эвээш кезииниң төлээлекчилери боор турар болгаш ындыг байдал чазактың социал-экономиктиг политиказының сөөк-язы ылгай көөр үзелиниң дугайын тодаргай көргүзүп турардыр.

Кажангызынга-даа деңнээр аргажок бюджет дефицидин болгаш боо-чепсектиндере бүдүрерин-ге канчаар-даа аажок хөй чарыгдалдар-биле холбашкан 1,5 триллион доллар ажып турар күрүне өрези америк экономиканың кризистиг байдалының дугайын база херечилеп турар-дыр.

Бир деңнелге артып турар кара чаңгыс экономиктиг көргүзүг болза, эң улуг корпорацияларның доктаамал өзүп турар ажык-кончаазы болурун Г. Холл аңаа холбаштыр демдеглээн. Бо чылын ындыг ажык-кончааның түңү 2 триллион доллар ажа берген. Олар Ак бажыңның талазындан оларга үндүрүг-дадывыр чиигелделериниден безин 750 млрд. долларны боттарының карманнарынче суп алган.

АКШ-тың бүгү төөгүзүнүң иштинде «улуг олчаның» эрге-ажыктарын камгалаан республиканчылар-даа, демократтар-даа ажылчы чоннарны арын-нүүр чогу-биле мегелеп келгенин АКШ-тың Коммунистиг партиязының Чиигине секретары уламчылап чугаалаан.

РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

МАНАГУА. (СЭТА). Сомосаның ханныг каржы эрге-чагыргазын дүжүр октап, тиилээнден бээр чоокшулап кел чыдар беш чыл ойга Никарагуаның улузу Национал хосталганың сандиножу фронтузун болгаш революстуг чазакты деткиирин илереткен массалыг чыышкар, чыскаалдар-биле уткуп турар. Бүгү чуртта эртип турар митингилерниң болгаш хуралдарның киржикчилери социал-экономиктиг ханы чаартылгаларны үргүлчүлээринге. Төрээн чурттуң хостуг болгаш хамааржышпас чоруун америк империализмниң болгаш ооң хөлезилеңикчи чалчаларының халдаашкынындан камгалаарынга шиитпирлииниң дугайын бадыткап турарлар. Никарагуа улусту Каттышкан Штаттарның тургусканы кижи көөр хөөн чок кулданыышкындан хостаан сандиножу революцияның ёзулуг улусчу уткашынары бо хүннерде онза тодаргай көстүп турар.

Бо хүннерде дыка хөй санныг никарагуа аныяк оолдар бөлүү Сандиножу улусчу армияның дайынчылары болур хүндүлүг эргени оларга бээрин дилээн билдириишкиннерин киирген. Олар ТРЭ-ниң ыңаар октапканы сомосажы өлүрүкчүлериниң араатанзыг үүлгедиишкиннерин кылып турары Матагальпа болгаш Хинотега департаментилерниң даглыг районнарынче чорупканнар.

84-ТҮҢ ОЛИМПИАДАЗЫ

СИНГАПУР. (СЭТА). «Сингапур спортсменнерге өлүмнүг шаажылаашкын-биле кыжанып турар». АКШ-ка олимпийжи оюннарның боор турарының үезинде ку-клукс-кланның талазындан Азия чурттарының спортсменнерин өлүрүп шаажылаар дээн кыжанышкыннарның дугайын «Стрейтс таймс» солун бодунуң номчукчуларынга ындыг эгелиг чүүлүнде таныштырган.

Ол сөөк-язы ылгаар өлүрүкчү организацияның ат салганы чагааларын Сингапурнуң, Малайзияның, Мурнуу Корейниң болгаш Шри Ланканың национал олимпийжи комитеттери алганын солун бижээн.

Ол темага солуннарның дыңнадыглары Азия чурттарының спортсменнериниң болгаш хөй-ниитизиниң дүвүрээзинин болдурганы үндезиннинг.

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Лос-Анджелеске болур олимпийжи оюннар үезинде даштыкы кижилер доктаамал халдаашкынның, уптээшкинниң азы күчүлээшкинниң өске-даа хевириниң кыжаныышкынының адаанга турар апаар.

Тожу районнуң бот-тывынгыр артистериниң хомусчулары.

Фотозу: О. ОХЕМЧИКТИИ.

Совет Тываның 40 чылынга

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Ынчаарда Тожу районнуң оолдар, кыстары район төвү Тоора-Хем суурга чыглып кээп, республика көрүлдезинге белеткенип, районнуң Культура бажыңынга таалангыр ыры-хөгжүм, оюн-тоглаа дыңмирреп турган хүннерде чүве.

Шынап-ла, улуг-даа, бичии-даа кижи бүрүзүнүң өөрүшкү-маңнайлыы аажок. Ындыг болбастың аргазы чок. Совет Тываның 40 чыл болур оюнга база улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан республика фестивалынга белеткенип турганнары ол.

Ындыг үеде кым өөрүвес, кым хөглевес боор. Ол дээрге, бистиң хөй национадыг социалистиг күрүневистиң бүгү акы-дуңма улустарының найыралының ачызында чедип алдынган чаагай амыдыралдың байырлалы-дыр.

Культура бажыңының делгем залынга дем чаа-ла ыры-хөгжүм чыртиледир чаңгыланып турган, а ам бот-тывынгыр артистер бичии дыш ап, чапсарлай бээрге, оларның арызындан Тожунуң культура ажылының хоочуннары Салчак Шогжалович Шожул биле Кол Хорлуевич Булатовту чалап алгаш, чугаалаштывыс. Кайызы-даа Тожуга культура-чырыдыышкын ажылынга ам барык үжен чыл ажыр доктаамал ажылдап келгеннер.

— Салчак Шогжалович, амгы үеде силерниң кол кылып турар ажылыңар чүү болур чүвел, база моон соңгаар чогаадыкчы планыңар кандыгыл? — деп айтырарывыска, ол үр-даа боданмайн, допчулап чугаалайдыр.

— Адыр-Кежиг суурда кодээ Культура бажыңында ажылдавышаан мен — дээш караанның шилин эде кеттинмишаан, өске сандайларда олургулаан эш-өөрүнче көргеш, өөрүшкүлүг уламчылады. — Назы-харым улгатса-даа, чалыы шаамны сактып, хып дээн чалыы оолдар, кыстар-биле кады ырлап, шоорлап, чонумга аян тудуп чоруур кижи-дир мен ийин. Сөөлгү үеде тыва национал хөгжүм херекселдериниң ансамблин тургузуп алыр дээш чыгдынып, тыптынып тур бис. Хөгжүм херекселдери четчелеп алзывысса-ла, уран чүүлге мындыг кончуг сундулуг, хандыкшылдыг аныяктар турда, ажыл чогуңгур болбас арга чок.

Аныяк салгакчыларның уран талантызынга ооң бүзүреп орары база алызындан үндезиниг. Ол оларның уран чүүлге хандыкшылын хөрлээледип, оларның боттарында бар уран салым-чаяанын улам сайзырадып, чаа-чаа янзы-бүрү жанрлар-биле байлакшыдып чоруур кижи. Ооң ынчаар өөреткен талантылыг аныяктары хөй.

Салчак Шогжалович кезек боданып оргаш, бызаанчызының хылын дыңзыдып, ойнап шенеп көргеш, «Авай», «Өдүген тайга» деп тыва ырларның аялгазын кыңгырадыр ойнай берди. Тааланчыын чүү дээр, кижиниң сагыш-сеткили көдүрлүп, төрээн черинге ынакшыл, чоргааралы кыптыгып кээр.

Салчак Шогжалович 1953 чылда Тожу районга чедип келгеш, төп Культура бажыңынга директорлап ажылдай берген. Ынчаарда ол чиңгистери кестүп турар, ишти өл-шык, караңгы бажың турган. Районнуң культура килдизиниң эргелекчизи турган Михаил Степанович Чистяков база шыырак организакчы кижи тургаын ол чугаалады. Олар районнуң төвүнүң чурттакчыларының ортузунга шеф чарлап тургаш, Культура бажыңының иштин чугайлап, дозулап, соңгаларын, сцена кырын көжегелеп, сегидип алгаш, аңаа культура-массалыг ажылдарны организастап эгелээн. Ам ол пенсионер, ынчалза-даа ол культура-массалыг ажылдарга идепкейлиг-биле киришпишаан. Ооң эжи Кол Хорлуевич Булатов база ооң чаңныды. Ооң-биле үргүлчү ажыл-ишчи ёзу-биле сүмележип, найыралдыг, бир демниг ажылдап чоруурлар.

Ынчан база аныяктарның уран чүүлге хандыкшылы-даа улуг турган. Ном-дептерлерге азы солун-сеткүүлге чаа ырлар, шүлүктер парлаттынып үнүп, ону радиога дамчыда бээрге аныяк-өскен ону дораан өөренип алгаш, чер болганга чаңгыландыр ырлажып, оюн-концерттерге кииришпире бээр турган. «Шеми хемим», «Чымчак салгын», «Үделге» болгаш хөйге билдингир өске-даа ырлар ынчаар чонга тарап, ынак ырлары апартылаан.

Кол Хорлуевич Булатов баяныының хөөнүн чазап, таарыштырып ора:

— Сөөлгү үеде чогааткан ырларымның бирээзи бо-дур — дээш, бичии уругларга таарыштыр чогааткан «Честек-кадым» деп ырын баянга ойнавышаан ырлай берди:

Амзавыткан кижи
Адырлырын уттур.
Черниң онза байлаа
Честек-кадым, ой-эй.
Чемгир, бышкан, чаагай
Честек кадым ой-эй...

Оон алгаш көөрге, Кол Хорлуевич бо хүннерниң хөй талалыг культура-массалыг ажылдарын организастаарынга эң идепкейлиг киржиринден аңгыда, хостуг үелеринде чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, улуг-даа, бичии-даа кижилерге таарыштырган ыры аялгаларын база чогаадып чоруур.

Районнуң бот-тывынгыр аныяк, хоочун-даа артистери чүгле чурттакчылыг суурларга оюн-концерт көргүзер эвес, чайның изиинде, кыштың соогунда-даа Өдүген, Ондум, Белим, Тош-Ама болгаш өске-даа кадыр-берт тайга-сыннарда турум чурттап, ажылдап турар ивижилерге, аңчыларга, малчыннарга күзелдиг-биле барып, уран талантызын бараалгадып чоруур.

А. ДАРЖАА.

ХӨГЛҮГ ЧАЙ

Нарын хемниң унунда чараш бойдус чурумалдыг черде «Отчугаш» пионер лагери бар. Ында совхозтарның, район төвүнүң өөреникчилери омак-хөглүг, ажыктыг дыштанып турар.

Бирги сезонда 50 кижи дыштанган. Оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургускан. Спортчу маргылдаалар, экскурсиялар, күш-ажылчы хүннер, конкурстар солун болуп эрткен. Аңаа № 1, 4 отрядтарның пионерлери идепкейлиг киришкен. Пионерлер Соян Аяс, Ооржак Чечек-оол, Дүпчүр Эрес, Ооржак Шолбан, Аня Шойдун болгаш өскелер-даа янзы-бүрү хемчеглерни организастаарынга киржип, шаңналдыг черлерни алгылаан.

Лагерьниң начальниги А. С. Балган, улуг пионер вожатыйы А. Б. Шойдук болгаш өскелер-даа пионерлерниң дыштанырынга, ойнап-хөглээринге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш кызымак ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

Эрзин район.

ДИЛИНДЕКТЕРДЕ

Долгандыр турар арга-арыгны камгалаар талазы-биле ССРЭ Хоойлузунда онзалап айыткан. Ону Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары удуртулга болдуруп, хөрзүннү хаттан үрелип баксыраарын болдурбазы-биле ыяштарны олуртуп турар. Бо ажылга Хайыраканның лесничествозу идепкейлиг киржип, школачыларны доктаамал хаара тудуп келген.

Бо чайын ол ажылга Арыг-Бажы ортумак школазының өөреникчилери киржир. Өөреникчилерниң бо звенозунда 28 кижи бар. Олар Баян-Колдуң, Көк-Хаактың, Баян-Дагның девискээринде тараа шөлдеринде дилиндектерде олурткан ыяштарның бок үнүштерин аштап, хөрзүнүн үлдүредип, ажаалдазын чорудар, звенону күш-ажыл башкызы Б.-Т. Бызаңчы удуртуп турар.

Т. НУРСАТ.

Улуг-Хем район.

МОЛДАВ ССР. Днестровск — республиканың эң чаа хоорайы. Чурттуң мурнуу-барыын талазында эң улуг электри станциязы — Молдав ГРЭС-тиң Кучурган эриктеринге туттунган корпустары-биле кады ооң кварталдары өскен. Амгы үениң хөй каът бажыңнары-биле кожаландыр спорт шөлдери, дыштанылга зоналары база кылдынган.

Энергетиктер хоорайының социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планында калбак массалар ортузунга күш-культураны хөгжүдүп, чорударын кол чүүлдерниң бирээзи боор турар. «ГТО комплекизин — тергиин эки дужаалыңар!», «Бүгү өг-бүле — стадионче!» дээш, оон-даа өске кыйгырыглар-биле эрттирип турар маргылдаалар Днестровскиде нептеренгей. Сугга хемелээри болгаш парус спорту, волейбол болгаш баскетбол, төрээн черлер-биле турисчи походтар аныяктарга дыка сонуургалдыг боор турар.

ЧУРУКТА: ГТО нормаларын дужаап турары.

М. ПОТЫРНИК-биле А. СИМАНОВСКИЙНИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Суд залындан

АРАГАЧЫЛАРНЫ АМДАЖЫТПАС

Кызыл хоорайның улус судунуң хуралы «Тыва коммунэнергонуң» клувунга болган. Хоорайда арагалаарынга хандыкшылдыг, орта ажыл-агый кылбас, мөзү чок кижилерниң херээн көрген.

Судтаттырганнар ээлчег ёзугаар сандайларындан туруп, судьяның болгаш улус төлээлериниң айтырыгларынга харыылап турганнар. Оларның харыылары дыка чөгенчиг, кандыг-даа амыдыралчы сорулга чок болгулаар. Чижээ, «Кажандан эгелеп арагалап эгеледиңер, моон соңгаар канчаар чурттаар деп бодап турар силер? деп айтырыгга, «Чоокта чаа-ла, ишпес дээр болза, ишпээйле» деп харыылаарлар.

Херек кырында ындыг эвес дээрзин оларның арын-шырайы, судьяның столунуң кырында «допчу намдарлар» бадыткаар. Хөй чыл улаштыр үзүк-соксаал чок арагалап, ажыктыг ажыл кылбайн чораан, каш удаа эмнеткен... деп фактылар, бадыткаллар ында бар.

Ол судтуң сандайында олурганнарның арызында өг-бүлезинден чарылганнар-даа, арагалаашкын уржуундан чардырының кырында келгеннер-даа бар. Ол 35—45 хар арызында кижилерниң арын-шырайы аарыгзыг, холдар-буттары сирилээш, чугаа-домаа утка чок...

Судьяларның чөптүг сөзүн дыңнааш, боттарының шын эвес оруу-биле чоруп орарын миннип орарлары бага бар. Суд хуралының хүнүнде серген, боттарының төлеп чок амыдыралын бир янзы көрүп, элээн хаңы боданганнар-даа бар. Оларның сеткил-чүрээн судьялар-даа, залга чыылганнар-даа билип турган.

Ол кижилер кем-херек үүлгетпээннер. Олар чүгле арагалап турганнар. Ынчалза-даа хүлээдир хемчегниң дензизи дөмей-ле аар болган: бир—ийи чылдарда албадал-биле эмнедир. Ол шииткелди чыылганнар деткээн. Чүге дээрге, арагалаашкын база-ла кем-херек үүлгедиидир. Эзирик кижи дег хөй-ниитиге аңчыг, бужар, эскертингир кижи чок. Ындыг кижи бодунуң чурттап турар ниитилелинге ажыкты бербес. Чаңгыс хүнде арагалааш безин ажыл кылбаан кижи — улуг когаралды ниитилелге чедирер. А хонук-хонуу-биле арагалап чоруурлар кайы хире когарал чедирип турарыл?

Арагачы кижи өг-бүлезинге безин дыка халалыг, уругларының кижизидилгезинге багай салдарлыг. База бир хора ында. Ооң үен-даян сөс-домаа, кижизиг эвес аажы-чаңы, чыт-бузу — өг-бүле кежигүннеринге халалыг.

Ындыг сөлгү чок кижилерни улус судунуң хуралынга көргеш, чөптүг шииткелди үндүрген. Ол шииткел ёзугаар Апай-оол, Слесарева, Кондратьева, Дамчай, Борголкова, Ондар олар шупту—15 кижи арагадан эмнедир.

В. ПАНИН,
Кызыл хоорккүүскомунуң иштики херектер килдизинде участоктуң улуг инспектору.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Бо хүннерде Тываның чурттакчы чонунга, ооң аалчыларынга белек кылдыр «Тыва чоннуң 1941-1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржилгези» болгаш «Тыва бурунгу болгаш ортааны вектерде» деп бодунуң утка-шынар, хемчээлиниң, дерилге-каасталгазының талазы-биле улуг делгелгелер республика музейинде ажыттынган.

Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга тыва чоннуң акы-дуңмалышкы эки тура-биле бүгү талалыг дузаламчызын көргүскен залдың дерилгези дайынның кадыг-дошкун чылдарының үезинде шапкын болуушкуннарның байдалынга, тынынга долузу-биле чагырткан болуп турар.

Делгелге Тыва Арат Республиканың 1936-1941 чылдарда камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга хамаарышкан хемчеглерни көргүзери-биле эгелээн. Ында Тываның Араттың революстуг аъттыг шериинниң кол командылакчызы генерал-майор Семён Данилович Шооманың, полковник Монгуш Сувактың, подполковник Семён Севенниң, майор Александр Эртинениң болгаш өскелерниң-даа фото-чуруктарын, документилерин, орден-медальдарын көргүскен. Ылангыя С. Д. Шооманың 1944 чылда К. Е. Ворошилов аттыг Дээди шериг академиязын дооскан шынзылгазы, ооң генерал хеви, мөңгүн селемези, хууда эдилелдери төөгү талазы-биле солун көргүстүнген.

Делгелгеде тыва чоннуң фронтуга дузалажыр талазы-биле изиг күзелин илереткен Декларация хүлээп алганы ТАР-ның Х Улуг Хуралы. Москваның «Кадыыр болгаш маска» заводунуң ажылчыннарының митингизин, 1941 чылдың ноябрь 7-де Москвага болган шериг парадын көргүскен материалдар бар.

Залда генерал-лейтенант Салчак Калбакхөрекович Токаның шериг хевин, шаңналдарын, документилерин база көргүскен.

Делгелгеде кол черни Тываның ажылчы чоннарының Кызыл Шеригге дузаламчызын калбаа-биле көргүскен. 1942 чылдың апрель 2-де 500 вагон ишти белектерниң баштайгы эшелонун эш С. К. Тока баштаан мурнакчы малчыннар С. Саны-Шири, О. Ынаажык, чогаалчы О. К. Сагаан-оол, даараныкчы О. Парынма, ТАР-ның ССРЭ-де төлээзи О. Мандараа өскелер-даа кирген делегация Кызыл Шеригге чедирген. Аңаа хамаарышкан элбек материалдар делгеттинген.

Көрүкчүлерге капитан Түлүш Кечил-оолдуң селемези, улуг лейтенант Сат Бүрзекейниң дайылдажып чораан «Максимка» дээр пулемёду, Шумов алышкыларның миномёду дээш оон-даа өске хөй экспонаттар солун болуру чугаа чок.

Делгелгеде бир солун экспонат бар: Берлинде рейхстагтың кырынга тиилелгениң совет тугун бичи сержант М. Кантария биле сержант М. Егоров оларның киискидип асканын көргүскен чурук.

Делгелгениң түңнел кезээ Кызыл — Ровно хоорайларының база дайынның хоочуннарының, совет улустарның тайбың үеде акы-дуңмалышкы найыралын, тайбың келир өй дээш демиселин көргүскени болуп турар.

«Тыва бурунгу болгаш ортааны вектерде» деп делгелге шуут долузу-биле чаартынган.

Делгелге Тываның девискээринге бурунгу чурттакчыларның амыдыралының эгелээнин, оларның аажок болдүүн даш чепсектерин көргүзери-биле эгелээн. Өвүрнүң Саглы хемниң шынаалдарындан тывылган чепсектер, Чөөн-Хемчик районнуң Ийме чоогу, Хемчик аксындан тывылган дой савалар, согун баштайгы 20-15 муң чылдар бурунгаар кижилерниң тургаынын херечилеп турар.

Хүлер вектиң үезинде эрте-бурунгу Тываның төрел бөлүктери бедүүн оңгар суугуга хүлерлиг даштан хүлер эзилдирип ап турганын Бүрен-Хем, Хову-Аксындан тывылган эдилелдер көргүзүп турар.

Бистиң эрага чедир VIII-III вектерде көшкүн аймактарның мал ажылынче киргенин көргүскен материалдар солун. Ооң-биле черлештир оозук, согун баштары, сутлук, дыргактар, каасталгалар, чинчилер солун.

Делгелгениң бир онзагай черин аржаан базырыы ээлеп турар. Ол бистиң эраның мурнунда VIII-VII вектер үезинге хамааржыр. Ол базырыктың азы Улуг-Хорумнун бедии 4 метр, диаметри 120 метр чедип турар. Ол чевег базырыктан Тываның бөлүк аймактарының баштыңчызы «Хаан» кижиниң, ооң кадайы, база аңаа чоок 17 ызыгууртан кижилерниң өрнукшуткан болгаш 160 аъттарының сөөгүн ында салган. Оон ыңай хүлер, алдын, үнелиг даштан кылган эдилелдер, бижектер, каасталгалар херекселдери тывылган. Ону көрүп болур.

Археология тураскаалдарындан хаяа чурумалдар, көжээлер Тываның эрте-бурунгу аймактарының сиилбип кылган уран чүүлүнде кол черни ээлеп турар.

Оон аңгыда V век үезинге чедир Тывага чурттап чораан, гуннар, VI-XIII вектерде Түрк каганадының, XIII-IX вектерде уйгур каганадының, IX-XII вектерде бурунгу кыргыстар, XII-XVII вектерде моол феодалдар болгаш Алдын-Хааннарның күрүнелериниң үезинде Тывага күрүне тургузуун, ажыл-агыйын, культура, уран чүүл, амыдырал байдалын көргүскен төөгү, эртем талазы-биле солун материалдарны дес-дараалай, тодаргай көргүзүп, чуруп, бижип, тайылбырлап көргүскен. Бо делгелгени музейниң хоочун эртем ажылдакчызы Е. Ш. Байкара, чурукчу В. Хертек олар дерип кылган.

Үстүнде кылдынган делгелгелер бистиң эртем ажылдакчыларывыстың Тываның эртем ажылдакчылары-төөгүчүлер-биле кады чорудкан ажылының түңнели болгаш Совет Тываның 40 чылынга бараалгаткан белээ болур.

В. ДОНГАК,
республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейиниң директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы.

ТВ

ИЮЛЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильм. 9.25 — Документалдыг телефильм. 9.55 — «Ужуражыр черни өскерип болбас», деп телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 12.10 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Документалдыг телефильм. 15.05 — Авам школазы. 15.35 — «Дөрт танкист болгаш ыт» деп уран-чечен телефильмниң 12-ги болгаш 13-кү сериялары. 17.30 — Бүгүдеге стадион. 18.00 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 18.30 — И. С. Бах. Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.20 — Эртем болгаш амыдырал. 19.50 — «Ужуражыр черни өскертип болбас» деп телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «ТТ-ниң алдын фондузундан». 22.35 — Неделяның спорту. 23.05 — Социалистиг чурттарның маргылдаазы. Гандбол. 23.40 — 00.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.20 — Документалдыг фильм. 8.40 — Николай Заболотскийниң шүлүктери. 9.25 — Чалыыларның чогаадылгалары. 9.55 — Тележурнал — «Өг-бүле болгаш школа». 10.25 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». 10.55 — «Байроннуң романтиктиг театры». 11.55 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 12.40 — Немец дыл. 13.10 — «Хорезмниң тоожузу». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 14.15 — Фильм-концерт. 15.00 — Соңгу-Осетия телевидение программазы. 16.05 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Сонуургактарга». 18.35 — Фильм-концерт. 18.55 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 19.05 — «Азия тевү». 19.35 — Киножурнал. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.20 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Легенда» деп уран-чечен фильм. 23.00 — 23.40 — Концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге чаъстаар. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдык черлерге 3—8 градус чылыг болур. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Автоорукларга чаъстаар, кестүрү 2—4 км.

Кызылга булуттаар, чаъстаар. Дүне агаарның температуразы 11—13, хүндүс 20—22, градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Блондинка за углом»** 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Морозко»** 9.00, 14.45, **«Чингачгук-Большой Змей»** 10.55, 12.50, **«Эхо дальнего взрыва»** 16.40, 18.40 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«За тех, кто в море»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Месть и закон»** (2 сериялыг) 14.40, 17.30, 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ» кинотеатр: **«Проделки Скопена»** 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

ТЫВА АССР-НИҢ ХАРЫЛЗААНЫҢ БҮДҮРҮЛГЕ-ТЕХНИКТИГ ЭРГЕЛЕЛИ

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан, ол ышкаш, Тыва АССР-ниң девискээринде чурттап турар аныяктарны Новосибирскиниң болгаш Улан-Үдэниң харылзааның электротехникумнарынче өөредип чорудары-биле чыып турар. Өөренип кирерин күзээннерни Тыва АССР Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели киреринниң шылгалдаларын тудары-биле: Новосибирскиниң харылзааның электротехникумунче — 1984 чылдың июль 27-ден 29-ка, Улан-Удэже — августуң 1-ден 3-ке чедир чалап турар. Техникумнарга конкурс чокка киир саңаар болгаш общежитие-биле бирги ээлчегде хандырар.

Техникумнарны дооскан аныяк специалистерни Тыва АССР-ниң харылзаа бүдүрүлгелеринче ажылдадып чорудар.

Айтырыг тодарадыр адрези: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 53 бажың, Тыва АССР-ниң Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң кадрлар килдизи, телефон № 2-48-12.

5400 рубль өртектиг «Запорожец» —ЗАЗ-968» автомашинаны садып алыры-биле ээлчегде турар садып алыкчыларны 1984 чылдың июльдуң 20-ге чедир оларны садып алырын Кызылдың үлетпүр барааннарының садыы чарлап турар. 1984 чылдың июль 20-ниң соонда 40 аът күштүг «Запорожец» автомашиналарны хостуу-биле садыптар.

Келир черниң адрези: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң № 29 бажың, үлетпүр садыының № 15 кабинет.

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУНУҢ

уран чүүлдүң республика школазынга 1984—1985 чаа өөредилге чылында тыва национал дыг уругларны немей хүлээп алырын чарлап турар.

7 харлыг уругларны фортепиано, хылдыг хөгжүм (скрипка, виолончель) салбырларынга хүлээп алыр.

Школага хүлээп алырда, уругларның музыка аялгаларын доктаадып аптар аргаларын (дыңнаарын, ритмни) хынап көөр.

Конкурсту августуң 18-те эртенгиниң 9 шактан эгелеп, дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 2 бажың, республиканың уран чүүл училищези, өрээл № 20.**

Школага хүлээп алдынган уруглар күрүнениң долу хандырылгазынга турар.

«Тыва тудуг» трестиң салбырынга доктаамал ажылдаарынга дашчылар, бызаңчы-бетонщиктер, дузалакчылар, бызаңчылар, штукатурлар, малярлар, суугу салыкчылары негеттинип турар.

Тудугнуң бүгү тускай мергежилдерин өөредири-биле сургуулдарны «Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады хүлээп ап турар. Курстарга кирерин күзээннер ажылдавышаан, өөренир.

Өөрениринниң хуусаазы 3 ай, өөредилгезиниң үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендияны бээр.

Бот кижилерге чаагайжыдыр кылдынган ниити чуртталга черин бээр, өг-бүлелиг улустарга 6-7 ай дургузунда чаагайжыдыр кылдынган ниити чуртталга черинден өрээлдерни бээр. Ажылдаарын күзээннер паспортун, шериг биледин азы келдиришкин херечилелин, күш-ажыл дептерин эккээр.

«Тыва тудуг» трестиң адрези: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың № 76, телефону 2-32-83.

Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу республиканың чурттакчыларынга дыңнадыры болза:

Кызыл инек-караан болгаш дая-кадын чыырын июль 20-ден, честек-катты — июль 25-тен, кара инек-караан — августуң 1-ден, көк-катты — августуң 10-дан, киш-кулаан — сентябрь 1-ден эгелеп чыып, белеткеп болур.

Каттарны болгаш мөөгүлерни чыыры-биле аргалыштыг черлерже чоруп болурунуң эрттирилгезин тус-тус черлерниң ыяш ажыл-агыйлары болгаш лесничестволары чөпшээрээр.

Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24 2-25-54 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35 секретарьнаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75 пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13 чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 культура килдизиниң 2-23-54 кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2010.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01322